

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fanø
N. M. KROMANN

FANØS HISTORIE

II. BINDS SLUTHEFTE

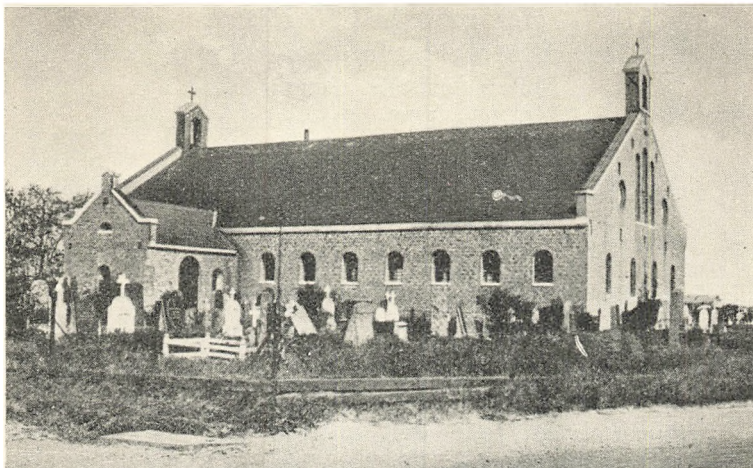
PRIS 1,25 KRONER

ESBJERG

EGET FORLAG

1934

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sønderho Kirke, opført 1782.

derpaa 2 Tværgange i den nordre Del foruden en Gang langs med Muren.

I den søndre Side paa Kirken er 9 Vinduer, i Vester Gavlen 6, i Øster Gavlen 3 og i Nordsiden 6, alle indlagt i Bly.

Klokken er paa Loftet i den nordre Dels østre Gavl og kan høres over den største Del af Sognet.

I denne Kirke er 10 Lysekroner, hvoraf fire har været anbragt i den gamle Kirke; men de fem er købte i Holland til den nye for tilsammen 20 Rdl., desuden er der mange Lysestager paa Væggene og Pillerne.

Af Sognet er bekostet en god Fattigblok, som staar i det søndre Vaabenhus, hvori foruden andre frivillige Gaver ogsaa alle Tavlepenge lægges.

Kirkens Mure er opført af store røde Sten, $2\frac{1}{2}$ Sten tyk og muret i Ler, i Hjørnerne og omkring Vinduer og Døre i Kalk. I Jorden er $1\frac{1}{2}$ Alen muret Grundvold af Kampesten og røde Sten fra den gamle Kirke. Kirkens Overdel (Taget) er i to Dele jævnsides med en Blyrende imellem, hvilken efter et Aars Forløb, da den aldrig kunde holdes tæt, blev borttaget og i dens Sted gjort en god Trærende, som aarlig bliver forsét med Beg og Tjære ligesom Fartøjer.“

Pastor Foss nævner endvidere, at der i Kirken findes en Ligsten over Maren Jeskone; den ligger endnu i Koret. Paa Stenen staar

Her under hviler i Herren
Den ærlige og gudfrygtige Matrone sal.
Maren Jeskone af Sønderho,
som er født paa Mandø og salig hensov
Anno 1715 d. 10. Juni
i sin Alders 29. Aar med sin lille dødfødte Datter
(Resten er ulæselig.)

I Koret ligger endvidere en stor glat Sten, der efter Fortælling skal have ligget paa Alteret i Kirken i St. Annæ Dal og dækket over nogle Ben af Helgeninden St. Anna. Den har ogsaa ligget over Alteret i den forrige Kirke.

Pulpituret langs hele den nordre Væg (kaldet „æ hyw Staaend“) har staaet i den i 1782 nedbrudte Kirke. Det er endnu forsynet med den gamle originale og ejendommelige Maling.

Forøvrigt blev alt Inventar fra den gamle Kirke overført til den nye og findes dér endnu med Undtagelse af Stolestaderne.

Foruden de tidligere nævnte Messing-Lysekroner og deres Givere kan anføres 2 ens anbragte Lysestager paa Pillerne med Aarstallet 1599 og Navnet P — Hans — Roger. De er formet som en Slange og med en Inskription, der er utydelig, men skal læses omtrent saaledes: Far forsigtig, thi Slangen forførte — —.

Paa en findes Bogstaverne: S. N. L. — A. D. G. D. — By-skriver i Ribe oc Kiereste — 1716 d. 6. Oct.*)

Paa tre Navnet Niels Jensen Baggesen 1716. — Han var Søn af den i første Bind saa ofte omtalte Jens Nielsen Baggesen i Nordby.

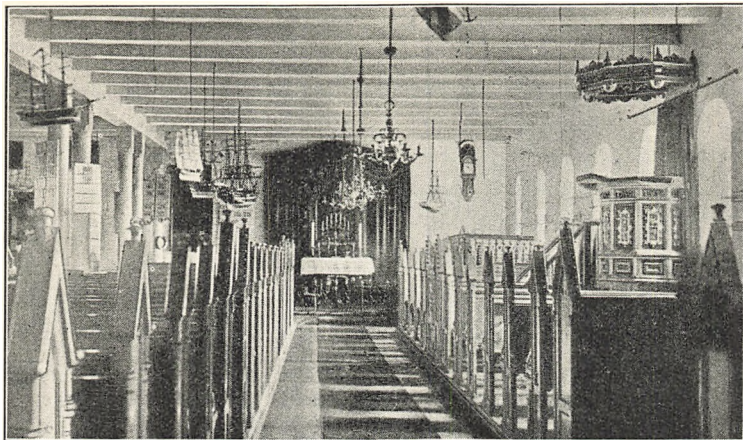
Paa Sydmuren findes en smuk Lysestage med Navnet: Christian Friederich — Skipper paa Føhr — 1716. Han blev senere Toldvisitør i Sønderho.

Det nævnte Aar — 1716 — var det Aar, Kirken blev udvidet, og dette har vel foranlediget, at disse Lysestager er blevet skænk-
ket til Kirken.

Over Indgangsdøren er en smuk 8-kantet Messing Plaquette med Lysestager.

Hvad der særligt fanger ens Øje, naar man træder ind i Kirken, er de mange Skibe, der hænger under Loftet. De vidner om, at man befinder sig i en gammel Skipperby. Foran Alteret

*) Det er Søren Nielsen Lund (død 1734) og Anne Dorothea Gødesdatter (død 1717).

Sønderho Kirkes Indre.

hænger det store Fregatskib „Anna Catharina“ med Aarstallet 1747. Hvornaar det er kommet til Kirken, vides ikke. Der fortælles, at det omkring 1800 skulde være drevet i Land paa Sønderho Strand fyldt med The, men der findes intet omtalt i Kirkesens Protokoller derom.

En Skonnert og Skonnertbrig („Mathilde“) er forfærdiget og skænket af Skibsbygmester Chr. Jensen (Ludvig, død 1875).

En Brig ophængt af Skibsfører Jens N. Fischer (død 1887, 84 Aar).

En Brig, „Anne Cathrine“, skænket af Skibsfører S. N. Thøgersen (død 1878, 61 Aar).

En Brig, forfærdiget og skænket 1861 af Skibsførerne Peder N. Jensen, Anthonis Mikkelsen, Søren Anth. Sørensen, Jens Mortensen og Styrmandene Laurids Schmidt og A. J. Andersen, Maler Wüstenberg og Skibsbygger P. Sonnichsen.

En Skonnert „Maria“, skænket af tidligere Skibsbygmester P. Sonnichsen 1911.*)

Et lille Barkskib, skænket af Styrmand, senere Købmand S. Thomsen (død 1933, 75 Aar).

Et lille Fregatskib, skænket 1905 af Styrmand Anthonis Madsen (død 1927, 65 Aar).**)

*) Et lignende Skib er ligeledes skænket af P. Sonnichsen til St. Catharinæ Kirke i Ribe.

***) Han har endvidere bygget et Skib til Phillips Kirken i Kjøbenhavn.

Et lille Barkskib, skænket af Styrmand Niels Hansen (død 1897, 37 Aar).

Et lille Fregatskib, skænket af Styrmand Christian Jensen (død 1906, 50 Aar).

Af andre Gaver til Kirken kan nævnes: En smuk Lysekroner, skænket 1840 af Jens J. Sonnichsen (død 1844, 61 Aar).

Et Messing-Døbefad, skænket 1883 af Skibsfører N. H. Brinch (død 1915, 83 Aar) og Hustru Anne Jessine f. Brinch.

I 1901 har en Kreds af Sognets Beboere skænket Kirken en Altertavle, malet af Prof. Dorph. Den forestiller Jesus i Getsemane i knælende Stilling med Hænderne foldet over Brystet og med Glorie om Hovedet. Den er indfattet i en Egetræsramme med Kors foroven. Foruden i Rammen staar med Guldskrift: Ske ikke min, men din Vilje.

Paa Foranledning af Købmand P. Sonnichsen, der i den Anledning havde henvendt sig derom til Kirkeministeren og Ribe Domkirkes Avtoriteter, kom de gamle Stole fra Domkirken i 1903 til Sønderho Kirke. Hovedgangen blev samtidig udvidet og Brædder lagt i Gulvet, hvor der før overalt laa Mursten.

Lige før Pinse 1908 blev der i Kirken ophængt en Tavle med Navnene paa Sognets Præster siden Reformationen, skænket af Købmand P. Sonnichsen og Sønner, Prokurist A. P. Sonnichsen og Toldassistent, nu Toldkontrollør S. Sonnichsen.

I Juli 1911 lod Skibsreder P. N. Harreby, Nordby (født i Sønderho, død 1930, 85 Aar), bekoste Opmaling af Prædikestolen, hvilket udførtes af Malermester Jørgen Hansen, Esbjerg. Harreby har endvidere bekostet Fornyelsen af Knæfaldet nogle Aar i Forvejen.

Til Paasken 1912 skænkede Købmand P. Sonnichsen en Løber til Trappen op til Prædikestolen, og Kapt., Dbmd. H. Sonnichsen en Maatte til Prædikestolen. Sidstnævnte skænkede endvidere et Par Aar før sin Død (død 1930, 77 Aar) Kirken Midler, der for Størstedelen kunde bestride Udgifterne til Indlægning af elektrisk Lys. Dette er blevet indlagt af Sigfred Thøgersen.

En syvarmet, smuk Messinglysestage er skænket af Kaptajn N. Th. Brinch i Esbjerg (født i Sønderho 1867).

Et Orgel blev med en Bekostning af ca. 2000 Kr. anskaffet i 1904. Beløbet blev tilvejebragt ved frivillige Gaver og et optaget Laan.

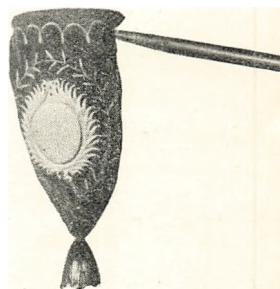
*Indledning til en Daabshandling i Sønderho Kirke.
Efter Maleri af Jul. Exner 1882.*

Et Varmeapparat anskaffedes 1894; hertil ydede Fanø Spa-rekasse et større Bidrag.

Klokken, der i mange Aar havde en Revne, blev i 1888 omstøbt af Chr. Christensens Enke i Aarhus for en Bekostning af 233 Kr. En mindre Klokke, der i 1865 var bleven skænket af L'loyds-Agent N. Sonnichsen, blev smeltet sammen med den. Den blev forsynet med den gamle Inskription (se Side 478).

Kirkens todelte Tag, der var belagt med røde Teglsten, blev nedtaget 1865 og erstattet med et Tag af Skifer, der spænder over hele Bygningen.

Sønderho har to Kirkegaarde. Paa den gamle, der er beliggende omkring Kirken, findes flere gamle Mindesmærker, store dels opretstaaende og dels fladtliggende Sten med Skriften i op-højede Bogstaver, der endnu let kan læses. Den ældste er over Skibsfører og Sognefoged Sonnich Jensen Møller, død

*Klingpungen, som omtales Side 474.
Findes endnu i Kirken.*

28. Januar 1760, og en over hans Hustru Karen Thomasdatter, død 27. Januar 1760. De blev begge begravet paa samme Dag. Om Sonnich Jensen Møller, se i første Bind i Afsnittet om Øens Køb, under Sognefogder o. fl. Steder. En over deres Sønesøn, Skibsfører, Toldfuldmægtig og Branddirektør Jens J. Sonnichsen, død 16. Februar 1810 og Hustru Mette Jesdatter, se første Bind Side 284. En over Skibsfører og Mølleer Thomas Sonnichsen Møller, død 4. Februar 1780, og en over hans Hustru Anna Pedersdatter Brinch, død 9. Januar 1806. En over Skibsfører Peder Thomsen Møller, død 5. April 1816, og Hustru Maren Jørgensdatter, død 10. Oktober 1806; en over deres Søn, Skibsfører Sonnich Pedersen Møller, død 5. August 1807 og Hustru Karen Pedersdatter, død 21. Februar 1836. En over *Skibs-Capitain* Peder Hansen Brinch, død 10. Maj 1826 og første Hustru Lene Mathiesdatter, død 3. Juli 1813.*) En over Skibsfører og Sognefoged Hans Jessen Schipper, død 14. September 1809 og Hustru Sidsel Larsdatter. En over Anne Mathiasdatter, Niels Thomsens Hustru, død 3. August 1808.

Endvidere skal nævnes en stor Ligsten, nordvest for Kirken over Pastor J. C. Bierrings Hustru. Den bærer følgende Indskrift og Digt:

Under denne Sten hviler Støvet af Abelone Bierring, født Lillvang, hvis Livslys tændtes i Kjøbenhavn den 1. April 1740. Kom 1777 i Ægteskab med Secretair Rasmus Sørensen. Overlevede ham og 3 Børn. Var Enke udi 10 Aar. Kom 1792 udi Ægteskab med Sognepræst Johan Christian Bierring til Sønderho paa Fanø. Hun døde Palmesøndag den 15. April 1810.

Mit Hjertes Tak, min evigelskte Abelone,
for al din Dyd, din Fromhed og Retskaffenhed,
for al din Ømhed, Du, som en elskværdig Kone,
beviste mig indtil dit Støv her lagdes ned.
Din Daad og Dyder ej paa denne Sten er tegnet,
som en vanhellig Haand udslette skal,
for Gud og dig og mig er det kun lidet regnet
thi Du var god og er blandt de Udvalgtes Tal.

*) Af samtlige disse Mindesmærker findes udmærkede Fotografier og en Gengivelse af Teksten i *Slægten Sonnichsen*, Nykjøbing F. 1908.

Indskriften og Digtet er forfattet af Sognepræst Johan Christian Bierring, der var Feltpræst under Krigen med Sverrig, Præst i Sønderho paa Fanø fra 1792 til 1814, da han blev forflyttet til Grimstrup=Aarre Sognekald. Han døde i Grimstrup Præstegaard 1816.

Stenen er revnet adskillige Steder, efter Sigende som Følge af et Lynnedslag.

Paa Kirkegaarden findes ogsaa et Mindesmærke over en ukendt Sømands Grav. Liget var drevet i Land paa Sønderho Strand, vist i 1920. Mindesmærket har følgende Inskription:

Vi kender ej dit Navn, din Stand,
og hvor du havde dit Fædreland!
Hvor er din Slægt og hvor er din Ven?
— Kun Bølgen førte dig herhen!
Du fandt ej Fred i Storm og Hav —
nu i Guds Havn du finder Grav.
Saa hvil da her i stille Ro
paa Kirkegaard i Sønderho.

Senere er anbragt en Plade paa Fodstykket af de Kvinder, der holder Graven vedlige med Blomster, med følgende Ord:

Vi værner om dit Hvilested
og ønsker dig al Himlens Fred;
thi ogsaa vi har Grave
bag Storm oprørte Have.

Endelig skal nævnes, at Pastor Foss i en Indberetning (Landsarkivet) 1791 beretter, at der paa Kirkegaarden findes en Sten over Jes Jenssøn, der døde 16.. (maa være ca. 1605) 60 Aar, og hans „kiære Hustrue Karen Jeskone, som saligen hensov udi Herren den 24. Marts Anno 1619, hendes Alders Aar 65 Aar. Lefvede tilsammen udi Ægteskab 32 Aar og avlede tvende Sønner Hans Jessen og Pofvel Jessen. Gud gifve dem en glædelig Opstandelse.“ Desuden fandtes paa Stenen et Bøsmærke:

Jes Jenssøn var Tipoldefar til Kromand Niels Hansen, der døde 1727, og altsaa Stamfader til Slægten Kromann paa Fanø. Stenen findes ikke mere.

Ogsaa Ofre fra Verdenskrigen hviler paa Sønderho gamle Kirkegaard, nemlig 1 engelsk og 4 tyske Marinere, over hvilke der er rejst Mindesmærker.

I ovennævnte Indberetning fra Pastor Foss 1791 nævnes, at der findes en Gabestok paa Kirkegaarden. Den henstod dér til omkring 1860, da den blev fjernet paa Foranledning af Pastor Permin. Den vides aldrig at have været brugt.

Den omkring Kirken værende Kirkegaard blev efterhaanden for lille, og om Vinteren har det altid været vanskeligt paa Grund af den høje Vandstand i Jorden at faa Gravene tilstrækkeligt dybe, hvorfor en ny, højtbeliggende Kirkegaard lidt nord for Byen blev anlagt i 1922*) og indviet den 11. November 1923 ved at et ukendt ilanddrevet Lig blev jordet, hvorom en Mar-mortavle med Inskription fortæller.

Allerede i 1869 havde man begyndt at se sig om efter en ny Kirkegaard. Se første Bind Side 138.

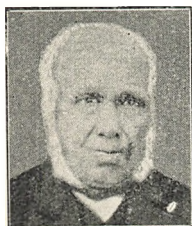
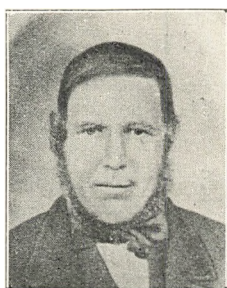
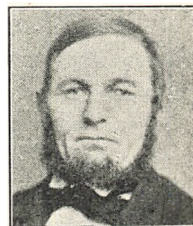
Af Kirkeværger for Sønderho Kirke kendes følgende: *Lars Andersen*, *Niels Hansen Giessing* og *Søren Hansen Enderup* nævnes 1625. Deres Navne staar indstøbt i Klokken. *Mads Jensen Fisker* nævnes 1709; han er da tillige „Præstens Medhjælper“. *Jens Nielsen (Sonnichsen)*, der døde 1736, 86 Aar gammel, var Kirkeværge i mange Aar. I 1754 nævnes *Niels Mathiasen*; han har nægtet at betale til Sognepræsten Hr. Rafn „Kirkens aarlige Cathedrarium, som han nu i 4 Aar paa Kirkens Vegne har betalt og ialt nu beløber sig til 2 Rdl. 4 Mk.“ Paa Præstens Klage herover bliver det ham under 2. Juni paalagt at betale og „i Mangel af mindelig og betimelig Betaling ved militærisk Eksekution vorder at inddrive.“**)) Da han nægter dette, bliver han afsat, og i hans Sted ansættes Fisker *Jens Sonnichsen* (død 1774). Skibsfører *Hans Jensen Poulsen* nævnes 1775; dette Aar har han skænket Kirken et Messingfad til Døbefonten, det bærer hans Navn H. J. P. Derefter nævnes Skibsfører *Thomas Jensen Clausen*, død 1807, 68 Aar. Skoleholder *Mads N. Kromann*, død 1818. Gaardejer *Hans Hansen Frederiksen*, død 1840, 81 Aar, fra 1799—1807. Sognefoged *Jens J. Sonnichsen*, død 1810, 62 Aar, fra 1804—10. Skibsfører *Sonnich Jensen Møller jr.*, død 1818, 39 Aar, fra 1810—18. Skibsfører *Jes J. Sonnichsen*, død 1856, 79 Aar, fra 1821—54. Skibsfører *Jens*

*) Hertil ydede Fanø Sparekasse et betydeligt Beløb.

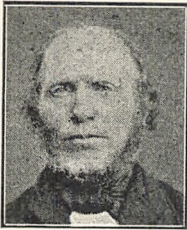
**)) Bispens Kopibog.

N. Fischer, død 1887, 84 Aar, fra 1854—57. Skibsfører *Niels H. Anthonisen*, død 1881, 83 Aar, fra 1857—65. Skibsfører *Jens J. Sonnichsen*, død 1887, 69 Aar, fra 1866—69. Skibsfører *Jes H. Schmidt*, død 1901, 79 Aar, fra 1870—73. Snedker *Hans Hansen*, død 1891, 75 Aar, fra 1874—91. Skibsfører *Jes Mik-kelsen*, død 1904, 71 Aar, fra 1892—94. Skibsfører *Søren Han-sen*, død 1912, 64 Aar, fra 1895—1907. Skibsfører *Søren P. Brinch*, død 1934, 74 Aar, fra 1907—10. Skibsfører *Hans Han-sen*, død 1934, 79 Aar, fra 1910—30. Skibsfører *Hans A. Sø-rensen*, født 1878, fra 1931.

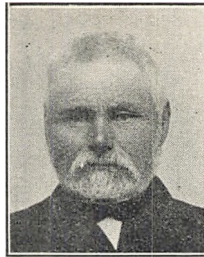
Kirkeværger.*)

*Jens J. Sonnichsen**Jes J. Sonnichsen**N. H. Anthonisen**Jens J. Sonnichsen**J. H. Schmidt*

*) Med Undtagelse af Anthonisen, Schmidt og Mikkelsen findes de øvrige i *Slægten Sonnichsen*.

Snedker Hans Hansen

Jes Mikkelsen

Søren Hansen

S. P. Brinch

Hans Hansen

Hans A. Sørensen

Præstegaarden i Sønderho.

Indtil 1794, da Stedets Præst, Johan Chr. Bierring, solgte den ham iboende Gaard for en Sum af 854 Rdl. Kur. til en bestandig Bolig for efterfølgende Præster i Embedet, havde der ikke været en fast Præstebolig i Sønderho. Samtlige Præster før den Tid havde stedse maattet tilforhandle sig en saadan, hvad der, da de altid sad i smaa Kaar, var meget trykkende for dem.

Om Præsten Hr. Christian Jespersen ved vi, at han i 1585 fæster et lille Hus og Væring for 3 Rdl., og Hr. Peder Laugesen Lifstrup tilforhandler sig i 1685 af Sonnich Sørensen m. fl. „et gammelt forfaldent Præstehus for 9 Sletdaler.“ Det er sikkert dette Hus, hvorm det hedder i *liber daticus*, at det i 1628 i Ufreds Tid blev „ganske fordærvet med Grund, Grøde og Avling af Sandflugt, hvorover Hr. Peder tilforhandlede sig en anden Præstegaard for 326 Rdl.; men nogle Aar derefter blev hans Bolig og Ejendom ogsaa af Sandflugt fordærvet, saa han og

maatte rykke op derfra og bygge paany i Marken paa en udyrket Jord. Dette Sted kaldes Bjerges Leje, og blev han der bestandig til sin Død og ejede al Grund og Jord i den Mark.“

De efterfølgende Præster boede dér til 1742, da Pastor Engelstoft døde, og Huset var saa forfaldent, at det maatte nedbrydes. Pastor Engelstofts Adjunkt og Sukcessor i Embedet, Svigersønnen Jens Lauridsen Foss, der i 6 Aar boede sammen med ham, købte i 1733 et Hus med Grund nord for Kirken af Jens Riis, som siden flyttede til Jegsmark i Guldager Sogn, for 300 Rdl.

Her boede han til sin Død 1749 og hans Enke til 1769, da Huset paa Grund af Ælde maatte nedbrydes.

Pastor Poul Z. Rafn opførte ved sin Ankomst til Sognet som Præst en Bolig lige vest for Kirken, den samme, som nu er Præstegaard, og som hans Efterfølger, Ove Foss, købte af ham for 860 Rdl. Efter hans Død blev den købt af Joh. Ch. Bierring, der som ovenfor anført afhændede den til en bestandig Præstebolig for efterfølgende Præster i Embedet.

I Aaret 1832 den 28. Juni opholdt Kong Frederik den Sjette med sin Svigersøn Prins Frederik Carl Christian og Følge sig i Sønderho Præstegaard fra Kl. 10 til 12 efter at have beset Kirken og Skolen, hvorpaa Rejsen fortsattes til Mandø, hvortil Selskabet blev sejlet af Skipper Peder H. Clemmensen.

Præster i Sønderho efter Reformationen.

Af Præsterne før Reformationen kendes kun den sidste, der skal have heddet Hr. *Svend*; men mere vides ikke om ham.

Paa hans Tid skal Pesten have grasseret i Sognet, og den sparede kun én Familie, der flyttede til Yder-Bjerrum ved Ribe Aa, hvor den opholdt sig en Tid, og derefter flyttede tilbage til Sønderho.

1. *Søren Trugelsen* nævnes som Præst i Sønderho 1573. Det er den samme Mand, der er Præst i Nordby, og det maa da antages, at de to Sogne har haft fælles Præst i en Aarrække, eller ogsaa, at han har betjent Sønderho Menighed under en længere Vakance. Han menes at være død i Nordby ca. 1611. I 1555 er der dog 2 Præster paa Øen, thi i et kgl. aabent Brev af 9. Maj 1555 paabydes det Beboerne i Nordby og Sønderho, at de giver

deres Sognepræster den Præsterente, som det af Arrilds Sædvane har været.

2. Den næste Præst er *Chresten Jespersen*. Han nævnes 1584. (Kirkeh. Saml. 3. R. 2. B.), da han (og Søren Trugelsen i Nordby) paa Grund af Fattigdom ikke ser sig i Stand til at møde i Viborg den 15. Juni for sammen med den øvrige Gejstlighed at hylde den 7-aarige Kongesøn, Prins Christian.

Den 19. Januar 1585 fæster *Chresten Jespersen* „et Hus og Væring paa Sønderho, som Hans Nielsen tidligere har mindet for,“ for 3 Rdl.; og da Kaldet var meget ringe, fik han ved Kongebrev af 29. April 1585 tillagt Kronens Korntiende af Tjæreborg Sogn — 12 Ørte Rug og 6 Ørte Byg.

3. *Niels Pedersen Hellegaard*, som maa være bleven kaldet af Menigheden 1591 eller 1592, da et Kongebrev af 12. Maj 1592 ogsaa forunder ham Kronens Part af Korntienden af Tjæreborg Sogn, fordi hans Gaard og Ejendom tillige med mange Indbyggernes Ager og Eng var blevet forringet og fordærvet ved Sandflugt. Han havde fornævnte *Chresten Jespersens* Datter Margrethe, der døde 7. Juli 1634, til Ægte og havde med hende en Søn, Peder Nielsen Hellegaard, der var hans Medhjælper i Embedet, men som døde før ham. Han døde den 17. Maj 1639 i sit 80de Aar efter at have været Præst henimod 40 Aar.

4. *Peder Nielsen Hellegaard*. Hans Hustru var Margrethe Greisdatter Terpager fra Ribe, med hvem han levede i Ægteskab i 2½ Aar. Han døde 1625. Efter *liber daticus* skulde han være død barnløs, men i „Fra Ribe Amt“ 7, S. 317, omtales en Datter Karen, der er gift med Erik Mortensen i Ribe. Han var kun Præst i 3 Aar.

5. *Peder Laugesen Lifstrup*, som var en Bondesøn fra Lifstrup i Nebel Sogn. Han tiltraadte Embedet i 1625. Den 2. Juli 1625 blev han gift med sin Formands Enke, Margrethe Greisdatter Terpager, med hvem han havde mange Børn, af hvilke flere døde i deres spæde Barndom; men 4 Sønner og 1 Datter levede dog længere. Af disse var Lauge Pedersen L. Præst til Nordby, Peder Pedersen L. Præst til St. Nicolai Kirke i Varde, Greis Pedersen L. Præst i Holsten, Niels Pedersen L. Præst ved Viborg, og Datteren Ingeborg blev gift med hans Medhjælper og Efterfølger. Han var gift 2den Gang med Anna Jensdatter, Datter af Edel Nisdatter fra Ribe, men havde ingen Børn i dette Ægteskab.

Han led meget af Sandflugt og „af Fjenderne“ og klager herover i 1654 til Stiftets Øvrighed. Af denne Klage fremgaar det, at der til Forbedring af det ringe Kald ved Kongebrev af 18. Juni 1632 blev tillagt ham en evig Pension af Lydom og Lønne Sogn og af Riberhus 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg.

Han skal have været en meget habil og flittig Mand og forberedte selv sine fornævnte 4 Sønner til Akademiet. Han døde 4. Juli 1677 og var Præst i over 52 Aar.

Fornævnte 4 Præster var kaldede af Menigheden, og Kaldsbrevene konfirmerede af Kongen.

6. *Niels Lauridsen Struch*. Han var en Borgermands Søn fra Ribe og født dér 1642. 1667 blev han kaldet til fornævnte *Peder Laugesen Lifstrups* Medhjælper og Efterfølger. Han ægtede sin Formands Datter, Ingeborg Pedersdatter, med hvem han havde en Søn, Lars Nielsen Struch, der døde i Sønderho 1700, og en Datter, Anna Nielsdatter Struch, der blev gift med hans Medhjælper, Hr. *Christian Engelstoft*.

7. *Christian Olufsen Engelstoft*, født 1670 i Ribe, hvor hans Fader, Oluf Christian Engelstoft, var Raadmand og Amtsfuldmægtig. Efter at være dimitteret fra Universitetet 1695 blev han Medhjælper hos fornævnte *Niels Lauridsen Struch*, hvis Datter Anna han ægtede. I dette Ægteskab var der 10 Børn, hvoraf 5 døde som smaa og 1 Søn omkom paa Havet, medens 2 Sønner og 2 Døtre overlevede deres Forældre. Den ene Søn Niels Struch Engelstoft blev Sognepræst i Friby ved Glyckstad, den anden Søn, Laurids Struch Engelstoft, blev Præst i Sebber og Lundby. De to Døtre blev gift hjemme paa Øen, nemlig Ingeborg med sit Sødskendebarn, Toldvisitør Christian Friedrich Gallesen (Søn af Kroholderen i Nordby) og Mette Margrethe med sin Faders Medhjælper *Jens Lauridsen Foss*. —

Engelstoft „var en meget habil, velstuderet, velbegavet og munter Mand og dernæst (paa sin Vis) meget godgørende imod fattige og trængende, foruden at han ofrede meget ved Reparation af Kirken, som han bl. a. skænkede en smuk Lysekron.“

Paa Grund af Alder og Skrøbelighed antog han i 1727 *Jens Lauridsen Foss* til Medhjælper og afstod i 1739 Embedet til ham. Engelstoft døde den 17. November 1742.

Pastor *Engelstoft* laa stadig i Stridigheder med sine Sognebørn, ikke mindst fordi han foruden sin Præstegerning drev mange forskellige Virksomheder. Han var saaledes den egent-

lige Ejer af Sønderho Kro, der ganske vist officielt ejedes af Søsteren, med Eneret til at brygge Øl og brænde Brændevin. Han byggede Sønderho Mølle 1702 og drev den til sin Død med sin Hustru indskrevet som Ejer deraf. Han drev et meget stort Landbrug og opkøbte stadig flere og flere Jordejendomme og Huse. Han holdt af Tjenestefolk 2 Karle og 2 Piger samt en Lærer for sine Børn. Han var ikke alene Forpagter af Stranden paa Fanø (i 1712—14 for 181 Rdl. aarlig), men ogsaa af Stranden fra Nymindegab til Langligbjerge. Herfor gav han i 1712—14 250 Rdl. aarlig. Dertil var han Pengeudlaaner. Saaledes maatte Kroforpagteren i Nordby, Jep Dideriksen, der havde laant Penge af ham, forpligte sig til at købe sit Forbrug af Øl og Brændevin hos ham.

Om sine Præsterettigheder af Fiskerne var han stadig i Strid. (Se S. 122 ff.).

Hans første Retssag med sine Sognebørn begyndte 16. September 1697; og de er næsten utallige, lige til han døde. Der er sjælden en Retsdag i hans Levetid, da ikke han har Sager til Behandling. Til sidst bliver det saadan, at hans Sognebørn ligefrem driller ham. Kan han ikke faa sin Vilje med dem, der næsten alle har laant Penge af ham, siger han ubarmhjertig disse op til Udbetaling, hvad de ikke kan præstere, og derved tvinger han dem til Forlig.

Om *Engelstofts Slægt*, se *Patriciske Slægter*, 5. Saml.

En af Pastor *Engelstofts* Efterkommere var Konseilspræsident J. B. S. Estrup.

8. *Jens Lauridsen Foss*, født i Pjedsted Præstegaard den 18. December 1694. Han blev dimitteret fra Akademiet i 1719. Efter at have undervist Børn i forskellige Præstegaarde i 5 Aar og i Ribe Latinskole i omtrent 3 Aar, blev han den 28. Februar 1727 kaldet til Medhjælper og Efterfølger for *Christian Engelstoft* og til Sognepræst den 22. Maj 1739 mod at give Hr. *Chr. E.* en aarlig Pension. Den 2. Maj 1728 blev han gift med Hr. *Chr. E.s* Datter, *Mette Margrethe*, med hvem han levede i 21 Aar og havde 5 Sønner og 4 Døtre, af hvilke 2 Døtre døde i deres Barnedom, og en Søn, *Christian*, 15 Aar gl. Af de øvrige var af Sønerne *Laurids Jensen Foss* Degn til Ho og Oksby, *Ove Foss* Sognepræst her, *Hans Foss* Sognepræst til Hedensted og Dalby, og *Lars Christian Foss* Degn og Medhjælper i Skolen; af Døtrene var den ældste, *Anna Foss*, gift med Raadmand og Byfoged

i Ringkjøbing, Thomas Montagne, og den anden, Anna Kjerstine Foss, hjemme hos Moderen. Foss døde 1. Marts 1749.

9. *Povl Zacharias Rafn*, født 1711 i Nyborg, hvor hans Fader var Byfoged. Den 5. Maj 1749 kaldet til Sognepræst for Sønderho. Han blev gift 1750 med Else Doratheas Scheel, Borgmester Nottlevs Enke i Svendborg. Han var allerede svagelig ved sin Tiltrædelse og maatte derfor have Assistance dels af sin Nabopræst, Hr. Niels Friis, og dels af en Student til at prædike. Dog maatte han i 1760 antage Hr. *Ove Foss* til Medhjælper og Efterfølger. Han døde, uden at efterlade sig Børn, den 1. Juni 1764.

Om en Visitats, Biskop Brorson har holdt i Sønderho 19. August 1755, beretter han følgende i sin Visitatsbog:

„Sognepræsten *Poul Zach. Rafn* holdt en grundig Prædiken over Jacob 1, 22. Ungdommen befandtes at have gode Kundskaber. Degnen Mads Hansen er christelig i sin Opførsel og flittig i Skoleholdet, som han for hele Sognet forestaar. Der har været nogen Misforstaaelse imellem Præsten og Menigheden eller nogle af den, visende sig deraf, at disse, ventelig af Had imod ham for hans Retsindighed i sit Embede, har søgt at formindske hans naturlige Indkomster, som han ikke kunde taale at miste; men slig Fornærmelse og deraf flydende Misforstaaelse formodes efter denne Dag ved Herrens Naade at skulle ophøre efter Vedkommendes mig ved samme Visitats givne Forestillinger.“

10. *Ove Thisen Foss*, fornævnte *Jens Lauridsen Foss*' Søn, som var født i Sønderho den 13. Juni 1737, dimitteret fra Akademiet 1758, kaldet i 1760 til Medhjælper og Efterfølger her i Sognet og 1. Juni 1764 til Sognepræst. Han var gift med Sophie Friis, Datter af Sognepræst i Nordby Niels Friis. — Han døde 25. Oktober 1791.

I *Ove Foss*' Embedstid blev den nuværende Kirke opført. Paa den vestre Gavl blev anbragt Aarstallet 1782 og O. F. c: *Ove Foss*.

Som det vil ses, har alle fornævnte Præster i Sønderho siden Reformationen været i Familie med hverandre undtagen *Poul Z. Rafn*.

11. *Johan Christian Bierring*, kaldet hertil den 13. Januar 1792, efter at have været Feltpræst og Hjælpepræst i 1 Aar ved Førslev og Sneslev Menigheder og i 2 Aar ved Damsholte Menighed. Han var 2 Gange gift. 1ste Gang med Abelone Lilies

vang, der ligger begravet i Sønderho. Hans 2den Hustru, Frederikke Scholastica, overlevede ham. — I 1814 blev han forflyttet til Grimstrup og Aarre Menigheder i Skads Herred; men døde dér allerede 1816.

12. *Christian Ludvig Schou*, født i Aarhus den 4. August 1776, var Søn af Rasmus Schou. Han blev theologisk Kandidat i 1800. Derefter „conditionerte“ han paa Højris, hvor han giftede sig med Jomfru Karen Leth i 1805 og straks derefter oprettede et Institut for unge Mennesker i Varde. Den 28. Juni 1815 blev han kaldet til Sognepræst for Sønderho. Han havde i sit Ægteskab 5 Sønner og 1 Datter og døde efter mange Lidelser den 3. Aug. 1818.

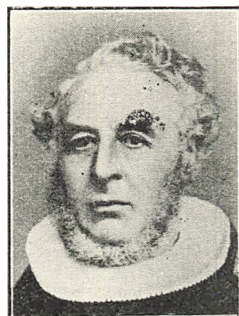
13. *Matthias Burchhardt Fanøe*, født i Vendsyssel. Efter bestaaet Embedseksamen tog han Plads som Huslærer for en Købmands Børn i Aalborg. Derefter var han personel Kapellan hos en Provst, indtil han i 1819 blev beskikket til Præst i Sønderho, hvor han forblev til 1823, da han blev forflyttet til Tørring og Heldum ved Lemvig, hvor han døde 1825.

14. *Poul Winther*, født i Flamsted, Gunderup Sogn i Viborg Stift, hvor hans Forældre havde en stor Avlsgaard. Blev i 1823 kaldet til denne Menighed, hvorfra han blev befordret den 14. Maj 1831 til Sognepræst for Reisby Menighed, senere til Bringstrup, hvorfra han blev entlediget 1863 og flyttede til Kjøbenhavn. Her døde han 25. Februar 1872, 80 Aar.

15. *Peder Herrschend Bøgh*, født i Vestermølle, Fruering Sogn, den 27. September 1799. Efter bestaaet Embedseksamen 10. Januar 1826 var han fra 21. Februar 1827 personel Kapellan og Medhjælper for Nykøbing og Rørvig Menigheder, indtil han 22. Juli 1831 blev beskikket til Sognepræst for Sønderho. Gift med Ane Christiane Herrschend. Kom siden til Skørpinge og Kirkehelsing, hvorfra han entledigedes 1865. Han døde i Kjøbenhavn 7. September 1872.

16. *Peter Johan Kliène*, født den 24. Marts 1809 i Kristianssand, hvor hans Fader var Snedker. I 1819 flyttede Familien til Sønderborg. Bestod theologisk Embedseksamen i 1835, blev kaldet til Sognepræst for Sønderho og Førstelærer ved Sognets Skole den 29. December 1838. Den 19. April 1839 indgik han Ægteskab med Clara Maria Detlefsen fra Aabenraa. Han afgik ved Døden i Aabenraa den 10. Januar 1848, efter i de sidste Aar at have lidt af en tærende Sygdom.

17. *Niels Nielsen Lund*, født i Flensborg den 12. November 1809. Efter at have været personel Kapellan for Als Menighed fra 10. Januar 1846 blev han 21. April 1848 kaldet til Sognepræst for Sønderho. Han døde her 22. December 1856 og ligger begravet paa Sønderho gamle Kirkegaard, hvor et simpelt Jernkors betegner Graven, der endnu holdes smukt vedlige af Beboerne.

Pastor C. C. Permin.

I Vakancetiden mellem *Kliènes* Entledigelse i September 1847, til *Lund* overtog Embedet i April 1848, betjentes dette af *C. C. W. Møller*, der siden blev Præst i Ry.

Pastor *Lund* har ved sin Embedstiltrædelse skrevet i *liber daticus*: „Gud forlene mig Kraft og Velsignelse til dette Kalds Gerning ved sin Helligaand i Jesu Navn.“ Hans Eftermand i Embedet har føjet til: „Efter et saare nidkært og velsignet Liv, i hvilket Pastor *Lund* under megen legemlig Svaghed udførte sin Gerning til Menighedens Glæde og Opbyggelse, kaldtes han af Herren bort til det Liv, mod hvilket hans Længsel havde stundet til.“ Han var ugift.

18. *Carl Christian Permin*, født i Helsingør den 1. April 1813 og Søn af Grosserer J. H. Permin i Kjøbenhavn. Gift Georgia Cecilia Petersen. Blev 21. Marts 1857 beskikket til Sognepræst for Sønderho Menighed. Blev 1863 forflyttet til Roslev, derfra til Thorsager. Entlediget 1877. Død 11. Maj 1883. Slægt, se *Stamtavlen over Slægten Permin*, 1905.

19. *Jørgen Lykke Skaarup Hilde*, født i Blidstrup den 3. Maj 1823 og Søn af daværende (i Januar 1854 afdøde) Sognepræst Peter Adolph Hilde i Blidstrup, Frederiksborg Amt. Han blev beskikket til Sognepræst for Sønderho den 12. December 1863. Gift med Lovisa Augusta Clos, død i Sønderho 16. December 1868. *Hilde* døde 22. August 1879. Begge Ægtefæller med deres eneste Datter ligger begravet paa Sønderho gamle Kirkegaard, hvor et Gravminde betegner Stedet.

Pastor J. L. S. Hilde.

20. *Martin Frederik Kristian Carøe*, født i København den 9. September

Pastor M. F. K. Carøe og Hustru.

1850 af Forældrene Johan Frederik Carøe, Grosserer, Etatsraad, R. af Dbg., og Hustru Caroline Marie Thiesen. Han blev teologisk Kandidat 1876 og beskikket til Sognepræst for Sønderho den 4. November 1879. Den 15. Marts 1880 ægtede han Anna Susanne Sophie Münster, født 8. August 1855 (død 1934) af Forældrene Pastor Peter Georg Münster og Hustru Herminna Holm. 7. Juli 1890 blev han be-

skikket til Sognepræst i Magleby, V. Flakkebjerg Herred, hvor han døde 11. November 1909 efter i mange Aar at have lidt af en tiltagende Lidelse i Hals og Svælg. Han bevarede lige til det sidste en rørende Kærlighed til Sønderho og sin gamle Menighed dér. Hans Hustru købte efter hans Død et Hus i Sønderho, hvor hun og flere af Børnene tilbragte deres Sommerferier.

Den ældste Søn, Johannes Carøe, er Præst i Bov.

21. *Carl Ludvig Stochholm*, født i Viborg 16. December 1864, Søn af Købmand Nicolaj Stochholm og Hustru Marie Faber. Bestod teologisk Embedseksamen i 1890. Den 14. November 1890 blev han kaldet til Sognepræst for Sønderho, og den 31. Juli s. A. ægtede han Regitze Sophie Wohnsen, født 19. Juni 1866 i Viborg, Datter af afdøde Prokurator Wohnsen. Han døde den 14. Juni 1897 i Sønderho, hvis Beboere rejste et Gravminde paa hans Grav.

Fru Regitze Stochholm blev siden gift med Grosserer Ulrich i København. Hun tilbringer ogsaa gerne Sommermaanederne i Sønderho.

22. *Henrik Knudsen*, født i Grindløse paa Fyn den 6. Ok-

Pastor
H. Knudsen.

Pastor
C. L. Stochholm.

Pastor
N. M. Poulsen.

tober 1865 af Forældre Gaardejer Knud Hansen og Hustru Karen Hansen. Bestod teologisk Embedseksamen i Sommeren 1893. Han blev straks antaget af „Dansk Missionselskab“ og i Efteraaret 1894 udsendt som Missionær til Kina, hvorfra han af Helbredshensyn maatte vende tilbage efter 2 Aars Ophold. Den 4. September 1897 blev han beskikket til Sognepræst i Sønderho. Under Opholdet i Kina ægtede han Carolina Johanson, født i Sverrig 27. Juli 1862. (Død i Ørum 20. April 1918). Siden gift med Enke efter Pastor R. Pedersen i Ørum, Maren Nielsine Holm.

Pastor Knudsen blev 18. Oktober 1905 forflyttet til Ørum og Ginnerup i Aarhus. Er nu Præst i Neksø.

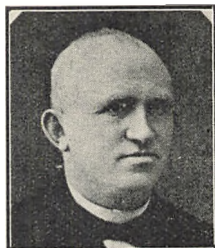
23. *Niels Møller Poulsen*, født i Naur ved Holstebro den 8. Januar 1876, Søn af Gaardejer Thomas Christian Poulsen og Hustru Birthe Cathrine Elsinie Nielsen. Teologisk Kandidat i Sommeren 1900. Kaldet til Sognepræst for Sønderho den 24. Januar 1906. Ægtede den 17. August 1906 Esther Lambrethsen, Datter af Grosserer Christen Jepsen L. og Hustru Jensine Nielsen af København. Beskikket den 15. April 1911 til Sognepræst for Laastrup og Skals Menigheder i Viborg Stift.

Han døde 8. Januar 1918 paa sin 42-aarige Fødselsdag.

24. *Holger Müller Husum*, født i Thisted den 3die Januar 1883, Søn af resider. Kapellan for Thisted Ludvig Birkedal H., død 1886 (en Søstersøn af Vilhelm Birkedal) og Hustru Frederikke Henriette Amalie Emilie Müller. Teologisk Kandidat 1908. Personel Kapellan for Horslunde-Nordlunde Menigheder den 27. Juni 1908 og kaldet til Sognepræst for Sønderho den 28. Juli 1911. Beskikket den 19. Juni 1918 til Sognepræst for Elsted-Elev Menigheder i Aarhus Stift.

Pastor
H. M. Husum.

Pastor
J. L. Andersen.

25. *Jens Laurids Andersen*, født 18. September 1867 i Tranbjerg ved Aarhus, Søn af Sparekassedirektør Jens Andersen. Kandidat 1892. Sognepræst til Grove-Simmelkjær 1893, til Mørborg-Nes 1899 og til Sønderho 1918. Gift med Maren Pedersen, født 12. Juni 1870.

Menighedsraadets Formand
Kapt. Jg. S. Thomsen,
født 5. September 1877.
(Se *Slægt Sonnichsen*, S. 40).

SKOLEVÆSENET.

I. Nordby.

DEN første Degn, vi hører noget om, i Nordby hed *Claus Clausen*. Han døde 1670, ca. 68 Aar, og var maaske Søn af Stedets Præst Claus Pedersen. Noget Dydsmønster har han ikke været at dømme efter den Klage, nogle Mænd indsender over ham til Biskoppen 1647, og som lyder saaledes i Nutidens Sprog:

Kære Hr. Bisp, boende i Ribel

Gud give Eder en god Dag og bevare Eder fra al Ulykke med Hustru og Børn her timelig og hisset i Himmerig evindelig. Amen.

Kære Hr. Bisp! Vi give eder tilkende, at her er stor Almis paa vort Land Fanø af Børn og Ungdommen. Der er over de 4 Snese store Børn her. Samme farer til Havs om Sommeren at fiske, og dog de er saa gamle, kan de ikke et Ord af deres Katekismus eller Børnelærdom. Hvad kan det hjælpe Børn og Ungdom, at Degnen kommer en Gang imellem om Aaret at høre dem; dem, der intet kan, lærer han intet. Hvad kan det hjælpe med en halv Stunds Tid om Søndag Morgen før Prædikenen en enkelt Gang om Aaret. Han kommer ikke selv tidt til Kirke. Hvad Børnene kan, det har den unge Præst lært dem, og vil Præsten have en Degn om Søndagen, maa han selv mange Gange skaffe sig en og derom løbe fra en til en anden, og naar der er ingen til Kirke af dem, som plejer at synge, naar Degnen ikke er hjemme, da maa Præsten selv synge og svare sig selv og sige Amen, og hvad andet han bør svare, saa det gaar saa tidt ikke, var det ikke saa venlig fat med Degn og Præsten; derfor gaar det saa uskikkeligt til her i Sognet, naar her dør Folk, da vi maa løbe fra en og til en anden, førend vi kan faa en at synge for Liget, saadan som skete for den Dannemand Hans Tuesen, som er fattig, og andre flere.

Kære Hr. Bisp! I saa det vel og selv den Sinde, I var os besøgendes i vor Kirke paa Fanø. Degnen var borte, og der var faa af Børnene, og de, der var, kunde meget lidt eller intet. Det er altsammen paa Grund af Degnens Forsømmelse, og da vor kære Provst var os besøgendes, da var Degnen ogsaa borte og kom ikke til Kirke, da Børnene skulde overhøres, og der var ogsaa Prædiken og Messe samme Dag, og da maatte Provsten og den gamle Præst selv svare og sige Amen og andet mere, hvad Degnen bør at synge. Er det ikke en stor Skam besynderlig, at der ingen Degn er i Kirken, naar der kommer fremmede Folk? Hvad tykkes Eder, kære Hr. Bisp, om den Degn ikke bør være afsat, efterdi han forsømmer Kirken mange Søndage og Helligdage og ikke læser med vore Børn en Gang om Ugen, ikke heller vil han gaa ned i Kirken og synge en Salme eller to, som de

plejer at gøre paa Landsbyerne. Naar vi fattige siger dette til ham, svarer han: vil vi betale derfor, ellers vil han ikke. Kære Hr. Bisp! hjælp os til for Guds Skyld, at vi faar en anden Degn, der vil holde en Skole oppe midt i Byen, at vi kunne faa vore Børn lært i Bogen. Vi fattige Folk kan ikke evne at holde vore Børn i Købstæderne. Dersom Præsten vil sige, der kan ingen andre være Degn her paa Landet, da kan der svars saaledes dertil: Dem, der kan være Degn om Sommeren, kan og være Degn om Vinteren. Lad ham bruge sine Kort og Kanden og Kroeri og lad os faa en Degn, der kan være i Kirken og paa Skolen, at vore Børn kan lære noget i Bogen uden, at vi skal have noget Trøt deraf.

Gud naade os, at vi skulle lære vore Børn noget; thi vi kan ikke selv noget af vor Katekismus.

Dette er altsammen i Sandhed, saa sandt som vi vil arve Guds Rige efter dette Liv. Vi er kun 4 a 5 fattige Mænd, der har ladet dette Brev skrive. Gud naade os, vi har hvert et Hus fuld af Børn, og der er mange flere, der har lige saa mange. Vi sørger vel tidt derfor, at de ikke kan læse eller skrive. De skal være paa Sø og salten Vande at søge deres Føde, og kunde de da læse i en Bog, kunde de have nogen Trøst deraf og andre ogsaa. Det bliver ingenting til, dersom I ikke vil hjælpe os, at vi kunne faa en anden Degn. Vi klager det først for Gud i Himlen og saa for Eder. Gør deri som vi tror Eder til, at ville skrive os en liden Seddel tilbage med Budet, som flyr Eder dette Brev. Vi vil betale Eder for Eders Umage. Desforuden skal vi bede godt for Eder, baade vi og vore Børn, Aften og Morgen. Gud hjælpe i denne Sag!

Hermed Eder Gud befalet, kære Hr. Bisp, med Eders Hustru og Børn, baade til Liv og til Sjæl. Amen. Anno 1647.

Historien melder intet om, hvad der er blevet foretaget med Manden. Hans Eftermand hed ligeledes *Claus Clausen* med Tilnavnet *Wind*. Han er født 1636, gift 1663 anden Søndag efter Jul med Dorthea Sørensdatter, født 1639. I Kop og Kvægskat er han i 1684 ansat til at skulle svare 2 Rdl. 3 Mk. og 6 Sk. Han har da 1 Ko og 3 Faar og en Søn paa 10 Aar ved Navn Anders.

Denne Søn, *Anders Clausen Wind*, bliver Degn efter Faderen i 1702. Han er Aaret i Forvejen bleven gift med Kroholder Peder Gallesens Enke Margrethe Elisabeth Engelstoft, Datter af Amtsfuldmægtig Oluf Christian Engelstoft i Ribe og Søster til Præsten i Sønderho. Han og hans Hustru fortsætter nu med Kroholdet samtidig med, at han passer sin Degnegerning. Han er en velbegavet Mand og har en smuk Haandskrift, af hvilken Grund han ofte er Sætteskriver ved Fanø Birketing, ligesom han ogsaa undertiden agerer Prokurator. Trods disse forskel-

lige Næringsveje er han dog ikke i Stand til at holde Kroholdet vedlige eller svare Afgifterne deraf (se derom Side 10 f.).

Lidt hidsig har han været af Gemyt, saaledes var han en Dag i 1708 raget uklar med Jens Nielsen Baggesens Hustru og Søn og opført sig „morderisk“ overfor dem under Jens Nielsen Baggesens Fraværelse. Han indklager Degnen for Retten, og Birkedommeren sender ham en Stævning „og vitterliggør, at for mig haver Sgr. Jens Nielsen Baggesen beklaget, hvorledes I *Anders Clausen Wind* forleden Mandag den 26. November om Aftenen paa morderisk Vis udi hans Fraværelse og udi hans eget Hus haver med en Kniv stukket hans Søn Niels udi hans venstre Arm, hvorefter fornævnte hans Søn Niels er blevet sene-
geliggende og geraadet under Bartskærers Haand, og det ej kan vides, om det bliver til Liv eller Død, da indstævnes I *Anders Clausen Wind* at møde for mig udi Retten paa Fanø Birketing den 6. December, Vidnesbyrd udi denne Sag at paahøre o. s. v. — — —“

Forinden Sagen kommer for Retten, har Jens Baggesen engageret Hans Christensen Spangsbjerg som sin Forsvarer og Degnen til sin Forsvarer Anders Harkrog i Ribe. Disse Mænd faar Sagen forligt, idet Degnen maatte erkende, „at Jens Nielsen Baggesens Kone ikke kendes for andet end en ærlig, honnet og skikkelig Kone i alle Maader“, og hun maatte tilstaa, at hun havde forfulgt Degnen med „en Ildklov“ ud i Forstuen. Æren var reddet paa begge Sider og Sagen dermed ude af Verden.

Anders Clausen Wind døde 1740, men maa nogle Aar forinden have givet Afkald paa Degneembedet, thi en *Knud Degn* nævnes 1734. Efter ham bliver *Jens Christian Rasch*, før Degn i Jerne, Degn i Nordby, vist i Aaret 1740. Noget fedt Embede har Degneembedet ikke været, thi da han i 1743 bliver sat til at skulle give 4 Rdl. i Skat for dette Aar, ser han sig ikke i Stand til at svare Beløbet og beder om Nedsættelse deraf; han opgiver, at han hverken ejer Midler eller Formue, og „hvad mine Indkomster angaar, da kan de næppe svare til mine fornødne Udgifter, thi der er intet vist lagt til Embedet uden de 3 Højtids-
ofre og en saakaldt Degnerente til 8 a 9 Rdl, ellers uvisse Akci-
dentser ved Bryllupper og Barsler, som dog ialt ej kan beløbe sig til højere aarlig end 60 a 62 Rdl., hvori jeg dog har lidt stor Afgang dette Aar formedelst det store Antal Mandskabs Bortværelse i hans kgl. Majestæts Tjeneste. Til Kaldet er vel en

Toft af noget Agerland og Enggrund, men samme er underkastet baade Sandflugt og Vandflod; det første har efterhaanden meget forringet den og den sidste, som 3 Gange i dette Foraar oversvømmede den, fordærvet al min lagde Sæd, saa jeg avlede intet Korn og kun en Rumpel Hø. Dette er den sandfærdige Beskaffenhed, som jeg med en god Samvittighed kan tilstaa.“

I 1745 blev opført en ny Degnebolig med Skole ved Siden af Kirken (den i 1786 nedbrudte). Forinden den blev overleveret til Sognedegnen, „hæderlige og vellærte Mand Hr. studios Jens Rasch til Brug og Beboelse,“ blev der den 28. September taget Syn paa Boligen af dertil udmeldte kyndige Mænd, der derefter har beskrevet denne, der bestod af 9 Fag, hvoraf de 7 var bestemt for Degnebolig og de 2 Fag i den østre Ende til Skole.

Synsmændene fandt „Huset forsvarligt overalt, med Egestænger forsynet og paa den søndre Side saavel som begge Ender og under en Karm Vinduer for Degnens Køkken med Mursten opsat, som tilbørlig med Kalk var udspækket. De øvrige Vægge er af Klæg.“ Taget er tækket med Rughalm, og der er 3 Døre i Huset, nemlig 2 Halvdøre for Degnens Bolig „med Hængsler, Hasper og Hængelaase“, 1 Halvdør til Stalden og 1 Heldør for Indgangen til Skolen.

„Hvad Degneboligens Indretning angaar, da bestaar den af følgende: Nemlig det vestre Fag med Stald til en Ko, et Rum til en Kornlade, hvilket er adskilt fra hinanden med en Besling for Koen. Det er med Baas og Grob forsynet. I de tre næstved værende Fag er indrettet en Stue med 6 Vinduer. Paa den nordre Side er afdelt et Kammer med et Vindu i, for samme Kammer er en Dør med Laas og Nøgle, mellem Kostalden og bemeldte Stue er en Dør med en Krog paa, ellers er bemeldte Stue adskilt fra Kostalden og Laden med Fyrredeller, ligesom Kammeret er adskilt fra bemeldte Dør med Panel.“ Dernæst er der en Dagligstue indrettet med 2 Sengesteder (Alkover), en til Vest og en til Øst i Stuen. „For den vestre Seng, hvis Bagdel bestaar af Klæg vægge, befandtes en Sengefjæl eller Forklædning med 2 hængte Langdøre med Hverveler for“. Der er Køkken med Skorsten og Arne og i Skolen en Kakkellovn og Forstue med Loftstrappe. Mellemvæggene er dels af høvlrede Bræder og dels af Klæg. Der er en Ovn under Arnestedet omtrent til 2 Skjæpper Brødbagning og udenfor en Brønd med Træpumpe, en Kaalhave med Sadderdige omkring og en Laage i.

„Dernæst blev Sogndegnen *Jens Rasch* spurgt, om han med dette Syn var fornøjet og derefter vil antage bemeldte Degnebolig til Beboelse og Brug uden nogen Prætention til Vedkommende. Degnen dernæst erklærede og svarede: At saasom han med alle sine Ordens Brødre havde allerhøjeste Aarsag allerunderdanigst at takke hans kgl. Majestæt, som allernaadigst havde betænkt deres Tarv og dem med Degnebolig forsynet, saa fandt han sig ogsaa beføjet at takke den kære Nordby Menighed, som her har været villig til at befordre denne hans og Efterkommeres Bolig, hvilket han velfornøjet antog uden videre Syn og uden Prætention og Paaanke til Vedkommende, til hvis Godhed han fremdeles rekommanderede sig. Imidlertid haabede han — næst Guds Forsyn og naadige Beskærmelse — saaledes at besidde Degneboligen, at Menigheden skal blive uden Fortræd og Efterkommerne fornøjet.“

I 1755 den 17. Avgust har Biskop Brorson visiteret i Kirken og Skolen; han skriver derom, „at Degnen *Studius Rasch* er ustraffelig i sit Levned. I Menigheden er 2 Skoler, hvoraf Degnen forestaar den ene til Ungdommens Nytte, og en aparte Skoleholder den anden, hvis Lære- og Levemaade er retskaffen og opbyggelig.“

Jens Chr. Rasch døde 5. Februar 1760, 71 Aar gammel. Hans Hustru *Bodil Lisbeth Andersdatter* var død Aaret iforvejen. De efterlod sig 8 Børn. En Datter *Anne Margrethe* blev 19 Aar gammel gift med den 50-aarige Kroholder *Søren Pedersen Brinch*, Sønderho, og blev Stammoder til en udbredt Slægt paa Fanø, en Sønnedatter, *Karen*, blev gift med Skibsfører *Hans Hansen Nielsen*, der døde 1872.

Jens Chr. Raschs Efterfølger blev *Laurids Andersen Urne*. Det blev ham under 11. April 1760 tilladt*) „paa en Prøve at betjene Degneembedet i Nordby og imidlertid nyde Indkomsterne, da hans Vocation vil blive en Frugt af hans dér visende kristelige og retskafne Forhold baade i og uden for Kirken og Skolen“. Han tilbød for at faa Embedet at ville yde en Pension

Anne Margrethe Rasch
Død 10. Marts 1832

*) Bispens Kopibog.

til Formandens efterladte mange fader- og moderløse Børn. Han døde allerede 1763 og efterfulgtes af *Laurids Fischer*, der ægtede Enken, Ellen Christine Holst.

Over Degneboligen og Skolen blev der 1785 den 25. April igen taget et Syn, „da dens Ubekvemhed og Brøst kræver en betydelig Rettelse, og det gamle Skoleværelse ikke for Eftertiden kan være rummelig eller tilstrækkelig nok for det Antal Børn af Rindby og Nørby, som til fornævnte Skole med Rette henhører, hvorfor vi med hverandre har overlagt og bedst synes, at der ved den vestre Ende af Degneboligen bliver gjort Anstalt for tvende nye Fags Opførelse.“ Degnen *Laurits Fischer* havde selv i sin Tid for egen Regning ladet tilbygge 3 Fag, der var hans private Ejendom; dem overlod han til Skolen uden andet Vederlag end han og hans Hustru Ellen Christine Holst skulde have Fribolig deri til deres Død. Der skulde i den udvidede Skole anbringes et Sengested ved Skorstenen, om det skulde ske, at et Barn skulde blive sygt i Skoletiden — det var jo meget omhyggelig at være.

Det oplystes samtidigt, at Antallet af Skolebørnene i denne Skole var 30 i en Alder fra 5 til 14 Aar. I Oddens Skole var der 80 Børn. Til Degnens Skole var der såa meget Jord, at der om Sommeren kunde holdes 2 Køer og 4 Faar, og at der kunde saas 1 Td. Rug og 4 Skp. Byg; men af Hø avles der intet, det maatte Degnen købe. Hans Indkomster som Degn var i Kontanter 70 Rdl., og som Skoleholder tilkom ham af hvert Barn i Distriktet 2 Skill. og af hvert Barn aarligt til Brændsel 8 Skill., „men siden den største Del kun gaar i Skole om Vinteren, og Degnen ofte har Tjeneste af Beboerne med Pløjning, Kørsel og andet, kan han ikke altid fordre sin Rettighed, men maa lade sig nøje med, hvad de selv godvillig vil unde ham.“

Efter at den nye Kirke i 1786 var bleven opført, blev Degnens Bolig flyttet fra „Byen“ til „Nørby“, der laa nærmere ved den ny Kirke. Her blev ogsaa opført en Skole, men der maa enten have været meget lavt til Loftet, eller ogsaa den Lærer, der i 1825 blev ansat, have været meget høj; thi „da Læreren ikke kunde gaa oprejst under Bjælkerne, foretoges en ny Forandring ved den, efter hvilken den maatte anses for et hyggelig, Lærernes og Børnene tjenligt Lokale.“ Børnenes Antal var da 30 i øverste og 20 i nederste Klasse. I 1832 blev denne Degnebolig og Skole nedreven.

Fischer bliver længe i Embedet. Da han i 1809 er over 70 Aar, søger han om, at hans Hustru, der er 4 Aar ældre, efter hans Død maa tillægges en aarlig Pension af 30 Rdl., saa længe hun lever. Stedets Præst, Pastor Clausen, anbefaler Ansøgningen; det samme gør Provst Siedelman ogsaa. Han oplyser, at Kaldets samlede Indtægter er ca. 200 Rdl., og ved slige Kald er Pensionen 10 Rdl., „men i Betragtning af *Fischers* lange Tjeneste som Degn — 46 Aar — hans Flid med at manuducere sin Søn, der nu er Præst paa Lolland, og mange flere til Akademiet samt at udbrede Skrivning og Regning paa Landet,“ foreslaar han som passende 15 Rdl. „saa meget mere som hans Kone er af saa høj Alder, at hendes Dage ej kan ventes at blive mange. Det vil derfor glæde mig, om den gamle Mand kunde gaa bort med den Beroligelse, at hans Enke ej skal lide Nød.“ Enken levede, som vil ses nedenfor, endnu i 17 Aar, og *Fischer* selv i 8 Aar. Pensionen blev bevilget.

Fischer indehavde Embedet lige til sin Død den 3. Februar 1817, da var han 80 Aar. Skolegerningen havde han i flere Aar overladt til Søren Olufsen og Karen Sørensdatter at passe.

Hans Enke døde først 11. Juni 1826, 93 Aar gammel. Hun havde det meget smaat efter Mandens Død. Den lille Pension paa 15 Rdl. skulde ikke række vidt. Hun ernærede sig kummerligt ved at sy for Kvinderne, der ikke var i Fanødragt, og navnlig ved at sy Ligklædninger og at klæde Lig. Ægteparrets eneste Søn Laurids Urne *Fischer* var Præst i Vestenskov paa Lolland.

Madam *Fischers* efterladte Ejendele var ikke en Avktion værd. Før sin Død havde hun bortgivet til Laurids Pedersens Datter, som var opkaldt efter hendes afdøde Datter, en Sølvske, Skipper Wedsteds Kone „for hendes Godhed mod mig, en Sølvspiseske. En ældre Pige „for mange Aars omhyggelig Pleje“ de faa Sølvskillinger, der var efter hendes Død, og Sønesønnen, som var Præst i Henne, skulde have 2 Messing Lysestager. —

Ved Forordn. af 29. Juli 1814, der helt omorganiserede Skolens Virksomhed, bortfaldt de gamle Degneembeder, men den ny Ordning gennemførtes i Nordby først efter *Fischers* Død 1817, da *Markus Clod Kirkeby* kaldtes til at være Førstelærer og Kirkesanger. Degnenavnet er dog indtil vore Dage bleven bibeholdt i Folkemunde.

Under Christian VI udkom der 1739 en Forordn., der paa bød, at der i hvert Sogn skulde indrettes et ordnet Skolevæsen. Før den Tid stod det maadeligt til med Almuens Kundskaber i de mest elementære Fag. Enkelte kunde til Nød skrive deres eget Navn, men de fleste kun med Møje og Besvær Forbogstaverne dertil eller tegne deres Bomærke. Paa en Erklæring af 29. December 1710, som 91 Mænd i Sønderho har undertegnet, har de 42 ikke kunnet skrive deres Navne, men kun Forbogstaverne dertil.*)

For dog at faa Børnene bibragt en lille Smule Undervisning i Skrivning, Læsning og Regning (Religionsundervisningen paa hvilede efter gamle Forordninger Degnen) havde Beboerne i Nordby 1720 indkaldt en Mand fra Janderup ved Varde ved Navn *Jens Hansen* til at være „Skolemester“ for Børnene. Nogle Baadskippere havde truffet ham engang i 1720 paa deres Fart til Varde, og de var blevet saa begejstret for hans Evner og Kundskaber, som han udviklede for dem, at de straks tog ham med hjem, for at han skulde tage sig af deres og andres Beboeres Børns Undervisning mod 1 Dalers Godtgørelse af hvert Barn aarligt. I hvilken Grad han har været i Stand hertil, og hvilken Tugtemaade han benyttede sig af ved Undervisningen, faar man et Begreb om gennem et Retssag, nogle Beboere anlagde imod ham den 7. Marts 1730 for formentlige Overgreb paa deres Børn ved Undervisningen. Det oplystes ved denne Lejlighed, at af de ca. 100 Børn, der fandtes i Sognet, havde *Jens Hansen* de 30 til Undervisning.

Der var mødt flere Vidner for at afgive Forklaring om *Jens Hansens* Tugtemaade. Søren Sørensen forklarede, at en af hans Piger, som gik i Skole hos *Jens Hansen*, lærte helt vel, men en Dreng, som gik til ham i tre Aar, fik kun lært ganske lidt at læse og skrive. Skolemesteren *Jens Hansen* sagde, at det var Drengens Tungnemheds Skyld; men da han siden kom i Skole hos Degnen, lærte han baade at læse og skrive. Jes Nissen forklarede, at han havde haft 2 Børn i Skole hos *Jens Hansen*; det ene af dem blev engang saa ilde medhandlet, at han fik et blaat Øje, som han gik med i over 14 Dage. Calle Andersen vidnede, at hans Søn engang var bleven saaledes slaget over hans Lænd, at han kom til at lade Blod, hvorfor han tog ham ud af Skolen.

*) Erklæringen indført i Tingbogen Fol. 86, 1711.

Der fremstod flere Vidner, og alle forklarede de om, hvor ond *Jens Hansen* havde været ved Børnene; et Barn var kommet hjem fra Skolen med en Skulder af Led, en anden var slaaet med en Bog i Ansigtet, saa det blødte flere Dage efter. En Dreng havde Skolemesteren slæbt baglænds af Bænken, sat Knæene i Maven paa ham og pryglet ham læsterlig.

Mads Nielsen Tonnesen vidnede, at hans Søn Mads skulde have gaaet 3 Aar i Skole hos *Jens Hansen*; men efter 2½ Aars Forløb tog han ham bort „formedelst *Jens Hansen* en Dag havde medhandlet bemeldte hans Barn ilde, idet han havde sat hans Finger under Hagen paa ham, trukket ham baglænds over Bænken, satte Knæerne paa Livet af ham, saa han faldt og satte sig da haardt paa ham med Knæerne og slog ham imidlertid paa Benene med et Ris, hvorpaa Drengen gik hjem, saasom han ej kunde taale at være der længere“. Det viste sig, at Drengen efter den ilde Medfart havde paadraget sig et Broktilfælde, saa at Faderen „maatte lade Drengen føre sønden Tønder til Sæd for at lade ham skære for Brok.“

Hans Sørensen, 16 Aar gammel, forklarede, „at han for ongefær 9 Aar siden gik i Skole hos *Jens Hansen*, da han særdeles en Dag med Hug og Slag af Skoleriset blev ilde begegnet, og efter han ham havde slaget, tog han Reb og hængte ham op ved hans Ben paa en Bjelke, og imidlertid han saa hængte, slog han paa ham igen med den tykke Ende af Riset, hvori var en Pind af Træ.“

Det fremgik endvidere, at tidt naar Børnene kom om Morgen, laa han i Sengen og røg Tobak eller spiste sin Davre. Børnene maatte ogsaa hugge Brænde for Skolemesteren eller sidde i Køkkenet og trævle Tov op. Børneantallet i Skolen var nu gaaet ned til 4. Sagen blev derefter udsat til videre, men det ses ikke, at der senere er blevet foretaget noget i Sagen. Og da Skolen blev indrettet i 1739 efter den derom udgaaede Forordning, blev til Skoleholder antaget en Sømænd ved Navn *Søren Andersen*. Han døde 5. Februar 1780, 71 Aar. Om ham staar der i *liber daticus*:

„For en Del af Nørby og Oddens Beboeres Børn er bygt et Skolehus ved Odden; i den vestre Ende af samme er Birkets Tingstue; hertil er en gammel Skoleholder, som har været her ovre i 40 Aar; han for i sin Ungdom til Søs, men mistede paa Lisabons Red sin venstre Haand ved en forladet Flint, som

sprang i Stykker, da han skød den af. Han blev ved denne ulykkelige Hændelse uduelig til at tjene sit Brød paa Søen, hvorfor han begav sig her hjem og blev af Sal. Biskop Anckersen beskikket til Skoleholder her; han er en gudfrygtig, duelig og stræbsom Mand og gør alt, hvad han formaar til Børnenes Undervisning; han har om Vinteren 4 Snese Børn at undervise. —“

Af Biskop Brorsons Visitats 7. Juli 1763:

„Ved „Odden“ holdes Skole for samtlige deres Beboere af den privilegerede Skoleholder *Søren Andersen* ganske upaaklageligt.

Desforuden er en liden Skole ved samme Od, hvor de mindste Børn indfinder sig at lære A. B. C. og at stave af en gammel kristelig Kvinde, som deri viser megen Flid og kan ej ernære sig paa anden Maade.“

I 1769 klager *Søren Andersen* til Amtet over, at han ikke hos flere Beboere kan faa Skolepengene, da de ikke ser sig i Stand til at kunne udrede disse. Han søger derfor om at maatte foretage Udpantning for sit Tilgodehavende, hvad der gives ham Tilladelse til.

Han efterfølges af *Hans Jacobsen*, der er født 1732. Han levede 1786.

Hans Eftermand hed *Hans Sørensen*; han var tillige Fisker og Lægdsmand og døde 29. Oktober 1815, 75 Aar.

Skibsfører *Hans N. Anthonisen*, der døde 8. December 1814, 67 Aar, betegnes som Skoleholder. Han gav tillige Undervisning i Navigation.

I 1814 oplyses i Skolekommissionens Protokol:

Skolen bor til Leje hos Skibsfører Peder Svendsen. Aarlig Leje 40 Rdl. Sølv. Lærer *N. P. Christensen* har i aarlig Løn 80 Rbd. Sølv. Han søger om Forhøjelse i 1815. Skolekomm. erklærer: „Nægtes kan det ikke, at Skolelærer *Christensens* Løn er saare ringe med Hensyn til Tid og Omstændigheder, ligesom og Nødvendigheden udkræver, at en Underlærer hjælper til en saa talrig Ungdoms Undervisning, som „Odden“s Skoledistrikt udgør. Efter Kom. Formening vil 5 Rdl. N. V. om Ugen være det mindste, der kan tillægges en Person i slig Stilling til hans tarvelige Underholdning, Forplejning og Logi.“

Kom. meddeler Skoledirektionen, „at „Odden“s Beboere ej magter at afgive mere til Skolevæsenets Forbedring, end hvad hidetil af den er bleven erlagt. Distriktet udgør nu 260 Ild-

steder, deriblandt 91 jordløse Huse; alle maa de købe Ildebrændsel fra Fastlandet, saa og for største Delen Levnedsmidler og Hø derfra, saa at mange Familier har Besværlighed nok med at bestride de havende Udgifter“ og forespørger derfor, om der ikke er en eller anden offentlig Kasse, hvoraf der kan faas Hjælp til denne Merudgift.

Amtsprovst Kofoed er 9. Marts 1815 tilstede i „Odden“s Skole for at undersøge, om Amtsdirektionens Resolution af 30. Januar er bleven opfyldt. Denne bestemmer, at Børnene skulle inddeles i 4 Afdelinger, og hver Afdeling have 2 Timers daglig Undervisning indtil videre.

Skolekom. meddeler, at da der kun var en Lærer til Raadighed, var det umuligt at efterkomme Ordren; der var 160 Børn. Man havde derfor været nødsaget til helt at standse med Undervisningen, hvilket blev paatalt af Kofoed og „paalagt næste Mandag at samle alle skolepligtige Børn, som henhører under „Odden“s Skole og inddele dem i 4 Afdelinger, saa at en Fjerdedel søger Skole ad Gangen med 4 Timers Undervisning om Formiddagen og 4 Timer om Eftermiddagen.“

20. og 21. Oktober s. A. holdt Amtsprovsten Eksamen i „Odden“s Skole og inddelte Børnene med „62 i 1ste eller øverste Klasse, 79 i 2den Klasse, og i 3die Klasse, hvortil henføres de ældre meget forsømte Børn, som formedelst deres Alder ej med nogen sand Nytte kunne tage Del i 2den Klasses Øvelse, da de nødvendig bør lære mere end det, som i denne Klasse kan fordrres og ej heller har Forkundskaber nok til at sættes i øverste Klasse; af saadanne fandtes ved Eksamen 30.“

Der fandtes dog flere Børn i Sognet; men disse havde undladt at give Møde, hvorfor Kom. paalagdes at foranstalte disse til at møde til Skole og ellers at betale Mulkt.

1816 26. September oplyses til Skoledirektionen:

„At Antallet i „Odden“s Skoledistrikt af Børnene i indeværende Sommer kun har været 74. Dertil er Aarsagen, at en Del Drengbørn om Sommeren er til Søs, nogle Børn behøves af Forældrene til Hjælp med Fiskeriet. Ved „Odden“ bor ret mange Familier, men kun saare faa holder Tjenestefolk. Naar nu Manden er til Søs, Konen paa Marken eller i anden Virksomhed, saa udkræver Nødvendigheden, at det større Barn maa vogte det mindre. Nogle Forældre er og saa uformuende, at de ej magter at forsyne dem med Klæder, som Fornødenheden udkræver.

Fattiggassen er ejheller i Stand til i disse næringsløse Tider at bestride deslige Udgifter.“

1817 meddelte Lærer *Kirkeby*, at skolesøgende Børns Antal nu var 189, hvoraf kun indfandt sig 150 a 160. Begge Skolestuer var overfyldte.

Biskop Tage Müllers Visitats i „Odden“s Skole 23. April 1836:

„Aar 1836 23. April visiterede jeg i „Odden“s Skole i Nordby Sogn. Af den talrige øverste Klasse læste mange Drengene meget godt, de fleste ret godt, nogle faa daarligt. Af Pigerne læste ogsaa en Del godt, ogsaa en Del skødesløst. Kristendoms-kundskaberne hos de ældste og fermeste Børn er særdeles gode og forstandige. Det var at ønske, at nogle af Pigerne svarede højere. Ikke hele Klassen havde læst Bibelhistorie. Regning var øvet med særdeles Flid; de fermeste Børn havde bragt det meget vidt i Regning og brugte deres Forstand og Eftertanke. Skriften var behandlet med Orden og ret god. Nogle havde lært Geografi. Den meget duelige og utrættelige Lærer og Dannebrogsmænd *Kirkeby* har megen Fortjeneste af denne Klasse; desto mere var det at ønske, at Undervisningen i nederste Klasse var sat paa en saadan Fod, at Børnene i denne blev modne til at gaa over i den øverste Klasse. Saalænge det derimod styres af to forskellige Lærere og en mindre duelig Vinterlærer, kan dette næppe i Almindelighed blive Tilfældet. Jeg fandt, at indbyrdes Undervisning i denne Klasse under Vinterlæreren ikke gik godt. Bihjælperne var umodne og gjorde ikke deres Pligt, og Udenadslæsning var aldeles forsømt. Iøvrigt læste nogle Pigebørn temmelig godt, nogle Drengene skrev efter deres Alder anstændigt; i at kende Tal var liden Fremgang gjort.“ —

Ved Nordby Skolevæsen har der i Tidens Løb virket et stort Antal Lærere og Lærerinder. Det har ikke været mig muligt at faa Rækken komplet. Mange har virket dér kun i kortere Tid for at gaa over i bedre Embeder; og manges Gerning har ikke sat større Spor, end de forlængst er glemt af Beboerne.

En Lærer, hvis Gerning i og uden for Skolen endnu huskes, trods det han døde for over 80 Aar siden er *Marcus Clod Kirkebye*. Han blev ansat 1817 som Førstelærer og Kirkesanger og døde 10. Marts 1851, 60 Aar. Under Kong Frederik VI's Besøg paa Fanø 1832 blev han udnævnt til Dannebrogsmænd. En af hans fortjenstfulde Gerninger var Oprettelsen af Nordby

Søassuranceforening. Paa hans Grav rejste denne Forening et Mindesmærke med følgende Indskrift:

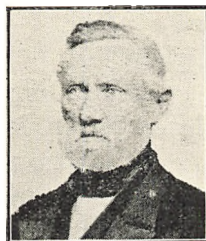
„Til hædrende og erkendtlig Ihukommelse af Marcus Clod Kirkebye rejstes dette Minde af Nordby Sogns Søassuranceforening, hvis Indsigtsfulde Medstifter han var.“

Han var i over 16 Aar knyttet til dens Styrelse.

Efter ham ansattes som Lærer og Kirkesanger *Jørgen Peder Hagensen Tingberg*. Der var dengang 3 Klasser i Borgerskolen med et samlet Børneantal af ca. 260. *Tingbergs* Løn aarlig var som Lærer 100 Rdl., som Kirkesanger 10 Rdl., i Smaaredsel 10 Rdl., Offer og Akcidentser 320 Rdl., Samleost 3 Lispund, ansat til 10 Rdl., samt Fribolig til Værdi 50 Rdl. Der er en lille Jordlod paa godt 3 Tdr. Land, ikke videre god og halvanden Fjerdingvej borte; der holdes 2 Køer og 5 Faar, som gaar paa Byens Fællesjord.

Tingberg døde 29. December 1876. Ribe Amts-Tidende skriver i den Anledning følgende:

„Forhenværende Førstelærer ved Odden Friskole og Kirkesanger ved Nordby Kirke, *Jørgen Peder Hagensen Tingberg*, afgik igaar ved Døden, knap 67 Aar gammel. Kun 21 Aar gammel blev han i Aaret 1831 ansat som Lærer og Kirkesanger i Sønderho her paa Øen, hvor han med særdeles Flid og Dygtighed, der sikkert endnu mindes med Tak og Paaskønnelse af dette Sogns Beboere, virkede i 17 Aar. Fra 1848—51 havde han Embede paa Holmsland ved Ringkjøbing. I 24 Aar har han virket her i Sognet til Velsignelse for mange. Ifjor maatte han af Helbredshensyn tage sin Afsked. Fra 1858 til 1873 var han et samvittighedsfuldt og nidkært Medlem af Fanø Birks Forligskommission, og for ca. 20 Aar siden blev han — efter en Visitsats af daværende Overskoleledertor Monrad — hædret med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. I tre Aar led han af en haabløs Sygdom, der navnlig i de sidste to Aar var særdeles smertefuld, saa Døden var en Lindring, en Udgang fra den tunge Lidelse. — *Tingberg*, der havde mange Venner, især her paa Øen, var en meget dygtig Embedsmand, en trofast Ven og et særdeles akkurat og paalideligt Menneske, der indtil det sidste

Lærer og Kirkesanger
J. P. H. Tingberg.
Dbmd.

nøje fulgte Tidens Udvikling og længe vil mindes med Kærlighed.“

Pastor Saabys Tale over ham findes gengivet i „Fanø Ugeblad“ for 18. Marts 1916.

En Datter af *Tingberg* var gift med Færgeriejer H. Svarrer, og en anden med Lærer Sørensen i Jerne.

Gamle Elever satte ham et Mindesmærke i Kirken 1917. (Se Side 452).

Tingberg tog sin Afsked 1. Oktober 1875, og efter ham ansattes *Thomas Chr. Schmidt*, der er født i Fol i Sønderjylland 1847. Han blev indsat i sit Embede som Lærer og Kordegn til Julen 1875, i hvilket Embede han kom til at virke i 34 Aar. Han døde 62 Aar gammel den 17. December 1909 paa Esbjerg Sygehus efter en Operation. Foruden den Nidkærhed, hvormed han udførte sin Gerning i Skole og Kirke (han var ogsaa i mange Aar Kirkeværge) skal nævnes hans store Interesse for Plantningssagen for Fanø; han var Sjælen i mange Aar i Forskønnelsesforeningen, var Forstander for Teknisk Skole og Medlem af Sogneraadet. Han havde store Anlæg for Maler- og Tegnekunsten, og det er en Mængde Billeder, der er fremstillet af ham af smukke Partier paa Fanø. Og ikke mindst skal nævnes hans store digteriske Begavelse. Ikke alene mange Lejlighedssange har han skrevet; men af blivende Værdi er hans mange Sange til Fanøs og Sømandens Pris, hvoraf de fleste er trykt i Fanø-sangbogen. Han er med Rette blevet kaldt *Fanøs Digter*. Det mest gribende, han har skrevet, er det Digt, betitlet *Liv eller Død*, han skrev nogle Timer, før han skulde paa Operationsbordet. Et Par af Versene lyder saaledes:

Mens Stormen ude vildt mod Ruden slaar,
og søvnløs Nattens stille Timer gaar,
jeg spørger, bange ved den Dom, der lød:
vil Dagen bringe Liv mig eller Død?

Min Gud, du ser, hvor det er svært at staa
for Dødens mørke Port med aaben Slaa,
mens Dagens blanke Sol i Bjerger gik,
og ingen Stjerne tændtes for mit Blik.

Hvor det er svært at tænke det Farvel,
det sidste, som skal klinge mod min Sjæl,
fra alle dem, der stod mit Hjerte nær
og spredte Lykke om min Vandring her!

Lærer og Kordegn
J. P. Andreasen.

Lærer og Kordegn
T. C. Schmidt.

Lærer og Kordegn
C. N. Mølgaard.

Efter Schmidts Død blev *Jens P. Andreasen* Lærer og Kordegn. Han er født 1862 i Svendborg og fik Ansættelse ved Nordby Skolevæsen 1886 efter i nogle Aar at have været ansat som Lærer ved Flakkebjerg og Landerupgaards Opdragelsesanstalt og en Tid været Journalist. Han var stærkt optaget af Fanø Fiskernes Interesser og en virksom Sekretær i Fiskeriforeningen. Han døde 30. September 1918.

For Tiden er *C. N. Mølgaard* Lærer og Kordegn. Han er født 10. April 1878 i Romlund og ansat 1. Juni 1919.

Skolen i Rindby.

I den Del af Sognet, der kaldes Rindby eller „Byen“, opførtes Sognets første Skole i Henhold til Forordn. af 1739. Her laa jo dengang Kirken med Præstegaard og Degnebolig; og det er den Skole, der findes omtalt Side 504. Indtil Degnen *L. Fischer* døde 1817, lededes Skolen dér af Degnene. I 1829 nævnes Lærer *Lorentzen* ved „Byen“s Skole. Hans Løn er 104 Rdl. I dette Aar bestemte Skolekommissionen, at han om Sommeren skulde være anden Lærer ved „Odden“s Skole, og Børnene fra „Byen“s Skole i Sommertiden søge „Odden“s Skole. I 1832 ansattes i *Lorentzens* Sted Seminarist *Jeppe Terkelsen* fra Lyngby, og i 1837 i hans Sted Seminarist *N. P. Sørensen*, der allerede i 1839 18. Februar blev forflyttet til Nebel i Skads Herred. Efter ham kommer *Chr. Nielsen*, hidtil Lærer i Hyllerslev ved Varde. Han bevilges i 1841 efter Ansøgning „et Katheder, for at han saaledes bedre kunde overse Børnene.“

Biskop Tage Müllers Visitats i Rindby Skole 23. April 1836:

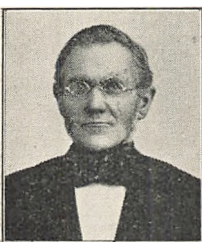
„Samme Dag visiterede jeg i „Byen“s Skole. Jeg fandt de fleste Børns Boglæsning i øverste Klasse meget god, et Par læste maadeligt, en Pige daarligt; da hun angaves at være kun 9 Aar, synes hun saa meget mindre at kvalificere sig til denne

Klasse. Religionsundervisningen er meget vel foretagen. Børnenes Svar tilfredsstillende mig i det hele taget ganske. Skriften fandtes meget god, tildels særdeles god. Om Tavleregning kan det samme siges. De fermeste Drengene var ikke ubekendt med de sværeste Regningsarter; de Børn af nederste Klasse, der læste i Bog, læste ret vel, 2 Børn skrev godt i Bog, i Regning var Fremgangen endnu liden. Nogen Religionskundskab med god Forstandsøvelse er tilbragt adskillige Børn. Den indbyrdes Undervisning, der en Tid lang havde været standset af Mangel paa Tabeller, er igen sat igang, men endnu ej i god Gang. Skolelærer *J. Terkildsen* fortjener at roses."

Efter *Chr. Nielsen* beskikkes fra 1. Januar 1849 Lærer *N. P. Haahr* med en aarlig Løn af 120 Rdl, hvilket blev ham bevilget, „idet man føler sig overbevist om, at samme vil være Dem en Opmuntring til fortsat Flid og Nidkærhed til de Børns Vel, som er og bliver Dem betroet,“ hedder det højtideligt i Skolekommissionens Skrivelse til ham. Han efterfulgtes af *Th. P. Nielsen* (fra 1853). Han ansøgte Sogneforstanderskabet i 1856 om at maatte faa Bilæggerovnen i Skolen ombyttet med en Vindovn. „Forstanderskabet indrømmede, at det vel med Tiden burde ske, men at man dog ikke fandt sig beføjet til straks at anskaffe en Vindovn, forinden man fandt Lejlighed til at sælge Bilæggerovnen.“

Lærer *Th. P. Nielsen* døde i Januar 1857, og hans Hustru, der derefter fraflyttede Øen, tager Afsked med dens Befolkning i følgende Ord i Avisen:

„Undertegnede, der nu forlader Fanø, efterat jeg her har haft mit Hjem i over 4 Aar, føler Trang til herved at aflægge min inderligste Tak til de kære Øboere for den Godhed og Velvilje, de har udvist mod mig.

Lærer
J. J. L. Amorsen.

Skønt dette mit Ophold talte mange mørke og sorgfulde Dage, idet Døden borttog først tvende Sønner, dernæst min dyrebare, uforglemmelige Mand *Th. P. Nielsen*, der var ansat som Skolelærer, falder det mig dog tungt at tage Afsked fra Øen, hvor jeg, omend en Fremmed, kun fandt hjælpsomme og

Frk. *M. E. Thomsen*

Rindby Skole, opført 1911.

deltagende Venner. Eders Godhed og Kærlighed skal stedse staa mig i kærlig Erindring.

Byens Skole, i Januar 1857.

Ane Elisabeth Nielsen f. Andersen.

Nu ledes Skolen vist af Vikarer til 1860, da det viste sig vanskeligt at faa en Lærer til den hidtil gældende Løn. Denne bliver derfor forhøjet til 220 Rbd. med Fribolig i Skolen og nogle Skolepenge, ca. 12 Rbd. Der meldte sig da en cand. theol. L. *Begtrup*, der ansattes fra 1. September 1860 og afløstes i 1864 af Lærer *J. J. L. Amorsen*, som derefter var knyttet til Skolen i 42 Aar.

Af senere ansatte Lærere og Lærerinder kan nævnes *Aksel Noesgaard*, født 3. Februar 1880 i Vemb, fra 1906—09, nu ved Frederiksberg Skolevæsen. Førstelærer *Chr. Vald. Neergaard*, født 13. April 1877 i Mosbjerg, fra 1910—19, nu i Ønslev paa Falster, og Hustru *Marie Jensine*, født Kaas, fra 1911—14. *Ejvind Møller*, født 19. April 1892 i Fruering, Førstelærer fra 1. Oktober 1919 og Hustru *Anna Dorthea*, født Karstoft, fra 1. Oktober 1919. Frk. *Mærregrethe Emilie Thomsen*, født 26. September 1880 i Nordby, fra 1900—10, nu pensioneret. Frk. *Ellen Jørgensen* fra 1910—11; søgte da Afsked.

Realskolen.

Nordby Realskole oprettedes 1868 og fik Lokaler i en Tilbygning til Borgerskolen, der derefter fik Navnet Odden Fri-skole. Da Realskolen arbejdede med Underskud hvert af de første Aar, ansøgte Skolekommissionen og Sogneraadet i 1870

Ministeriet om en Understøtelse af 500 Rdl. til Realskolen, idet der henvistes til dens aarlige Budget, der angaves at være saaledes:

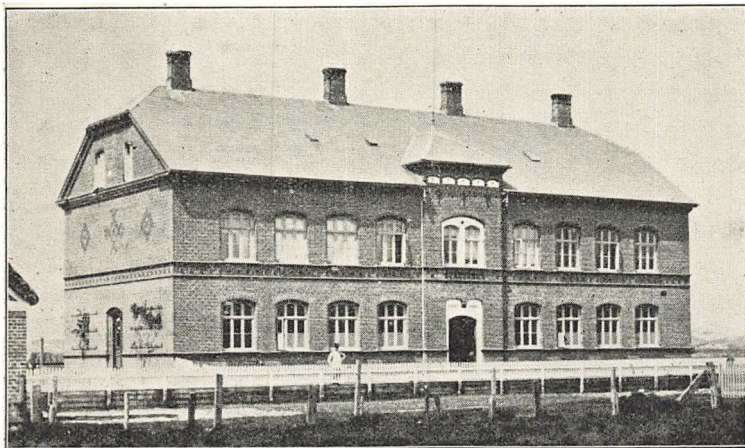
Lønninger til Lærere og Lærerinde	1600 Rdl.
Ildebrændsel	70 „
Renter af Byggegæld (ca. 3000 Kr.)	120 „
Forskelligt	150 „
	<hr/>
	1940 Rdl.
I sidste Aar er indkommen i Skolepenge	904 „
	<hr/>
	Rest 1036 Rdl.

Man udtalte, at Underskuddet vilde selv under de gunstigste Forhold for Søfarten være trykkende for Sognet at udrede, og der henvistes til det paatrængende nødvendige, det havde været at skulle udvide Friskolen, og „at Søfarten i de sidste Aar havde udviklet sig til en temmelig betydelig Fragtfart, for en stor Del paa oversøiske Havne, og en saadan stiller i vore Dage meget større Fordringer end tidligere til Skibsførernes Kundskaber og Dygtighed i det hele. Derfor maatte det være magtpaaliggende for Sognet at holde Skridt med Tiden ved at tilbyde sin Ungdom en Undervisning, der kunde bidrage sit til at bevare det gode Navn for Indsigtsfuldhed og Dygtighed, Fanø Skipperne i mange Aar har haft Ord for at besidde, og som har gjort det muligt for dem at hævde deres Plads ved Siden af saavel Landets øvrige som andre Nationers Skibsførere. Nordby Realskole er saaledes væsentlig oprettet for at fremme den aandelige Udvikling hos Sognets vordende Sømænd. Ved Siden deraf forventes, at man med Tiden vil kunne spore Skolens heldige Indflydelse paa Øens hele Befolkning.“

Dette Andragende blev imødekommet, idet Skolen i mange Aar fik et Tilskud af Sorø Akademis Midler paa 1000 Kr. Skolen havde til at begynde med ingen Dimissionsret.

Da den oprettedes, var Formaalet ikke Opnaelsen af nogen Eksamen, men alene det: at hjælpe til at dygtiggøre Øens Sømandsstand, saa den under dens Færden rundt om i Verden, særlig i oversøisk Fart, kunde være i Stand at klare sig paa flere Sprog og forøvrigt gennem Erhvervelsen af forøgede Skolekundskaber erholde en god Almendannelse.

Da saa Fanøs vigtigste Indtægtskilde, Skibsfarten, i Aarene

Nordby Realskole, opført 1892.

efter Oprettelsen af Realskolen gav et daarligt Udbytte, var der en Del af dens Elever, der bestemte sig til at gaa over i andre Livsstillinger; nogle blev Studenter, Sagførere eller Lærere, andre fik Ansættelse i Told-, Post- eller Telegrafvæsenet. Disse unge Mennesker maatte derfor, da Skolen ikke havde Dimissionsret, søge andre Steder hen for at underkaste sig Forberedelseseksamen.

For at sætte Skolen i Stand til selv at dimittere sine Elever og højne dens Undervisning i det hele taget, vedtog Nordby Sogneraad i 1891 — foruden i betydelig Grad at forbedre Undervisningen i Nordby Borgerskole — at opføre en ny Bygning for Realskolen, forøge Klassernes Antal fra 4 til 6 med Fællesundervisning for begge Køn og at ansætte to nye Lærere. En ny Realskole indviedes den 8. Juni 1892 og havde da 100 Elever. Der blev nu tildelt Skolen Dimissionsret, og det første Hold Elever tog Eksamen 1894.

Den Mand, der i de første 30 Aar fik Lov til at staa for Skolens Ledelse, var dens Overlærer *N. A. Lauridsen*. Han var født i Nordby 22. Juli 1832. Som ganske ung kom han paa Seminariet i Jellinge, hvor han tog Eksamen med en fin 1. Karakter. Derefter virkede han nogle Aar som Lærer i Holbæk. Saa tog han en udvidet Eksamen ved det saakaldte „Monradske Kursus“ og blev ansat som Lærer i Sprog og Matematik ved Realskolen i Thisted, hvor han var i 7 Aar, indtil han, da

Lærpersonalet ved Realskolen 1897.

Første Række fra Venstre: Overlærer N. A. Lauridsen, Frk. Christensen,
K. J. Bundgaard. født 15. Marts 1859 i Ølgod.
Bageste Række: C. Nilsson, J. C. Jensen, tillige Organist. Aug. Emil Petersen.

den herværende Realskole den 3. Juni 1868 blev indviet til Brug, overtog Stillingen som Overlærer, hvilket var et stærkt Ønske blandt Befolkningen.

Som Overlærer fik han stor Betydning for mange af dem, der sad paa Skolebænken hos ham. Det vil sikkert blive bekræftet af adskillige af vore Læsere, der besøgte Skolen paa hans Tid. Fra og med den 1. September 1898 fratraadte han Overlærerstillingen paa Grund af Sygdom. I 1893, da han holdt 25 Aars Jubilæum som Skolemand, blev han udnævnt til Ridder af Dannebrog.

I Byens offentlige Liv gjorde han sig ogsaa stærkt gældende. Han arbejdede for at fremme Udviklingen paa mangfoldige Omraader, og han havde Held til at faa adskilligt gennemført. Fra 1877 til 1888 var han Formand for Nordby Sogneraad, og fra 1869 til sin Død var han Medlem af Bestyrelsen for Fanø Sparekasse.

Da han efter sin Afsked fra Skolen kunde tage Livet lidt mere med Ro, genvandt han tilsyneladende igen sit tabte Hel-

bred og levede op paa ny. Det kom derfor som et uventet Budskab, da han døde den 11. Februar 1901. Han blev stedet til Hvile paa Nordby gamle Kirkegaard.

En Datter af Overlærer Lauridsen er gift med Politimester Aagaard i Odense, en anden, der døde 1934, med Cigarhandler Andersen i Esbjerg, og Sønnen Viggo er Elektrotekniker i San Francisco.

Da Overlærer N. A. Lauridsen 3. Juni 1893 fejrede sit 25 Aars Jubilæum ved Nordby Realskole fik han af Beboerne i Nordby overrakt en Sølvvinkande, et smukt Nøddetræsskrivebord med Sølvplade i og en Sum Guldpenge til Indkøb af Bøger efter eget Valg samt en kunstnerisk udført Adresse, tegnet af Kordegn Schmidt i et elegant Bind.

Paa Vinkanden og Sølvpladen fandtes følgende Indskrift:

3. Juni 1868
N. A. Lauridsen
3. Juni 1893
Fra Beboere i Nordby Sogn.

Adressen havde følgende Ordlyd:

„Hr. Overlærer Lauridsen!

Paa 25 Aars Dagen for Deres Overtagelse af Overlærerembedet ved Nordby kommunale Realskole føler vi undertegnede Beboere i Nordby Kommune sammen med en Del af Deres tidligere, nu andet Steds boende Elever Trang til at bringe Dem en hjertelig Lykønskning og til at udtale for Dem vor oprigtige Paaskønnelse af Deres Arbejde, som De i de forløbne 25 Aar har udført først og fremmest i Skolens Tjeneste, men ogsaa paa saa mange andre Omraader her i Deres Fødesogn.

I levende Erkendelse af den store Betydning, som Realskolen har haft for Nordby i de forløbne 25 Aar, bringer vi Dem, som har været Skolens Leder lige fra dens Oprettelse, og hvis hele Personlighed i saa væsentlig en Grad har givet Skolen dens Præg og bidraget til dens gode Udvikling, vor hjerteligste Tak for den Dygtighed, Nidkærhed og Humanitet, hvormed De har forestaaet Skolen, ligesom vi føler os forvisset om, at Skolen ogsaa i dens ny udviklede Form under Deres erfarne og samvittighedsfulde Ledelse vil have en smuk Fremtid for sig.

Og til denne Tak for Deres Virksomhed i den Skolegerning, som De nu i saa mange Aar har ofret Deres rige Kundskaber og bedste Kræfter, føjer vi en Tak for, hvad De har virket til Gavn og Nytte for vor lille Ø under Deres mangeartede of-fentlige Virksomhed, hvormed De altid har staaet enhver bi, som søgte Vejledning og Hjælp hos Dem i mangfoldige Til-fælde.

Idet vi bringer Dem vor hjertelige Tak og varme Lykønsk-ning, beder vi Dem modtage medfølgende Gaver som et ydre Vidnesbyrd om vor Erkendtlighed og udtaler sluttelig vort Øn-ske om, at det maa forundes Dem endnu længe at kunne virke og arbejde iblandt os."

Efter at N. A. Lauridsen havde taget sin Afsked, henvendte Beboerne i Nordby sig til Forstanderen for Lyngby private Realskole, A. D. Thyssen, og anmodede ham om at søge Stil-lingen som Overlærer ved Realskolen, hvilket han indvilgede i, og i November 1899 blev han kaldet til Embedet. I 1915 blev han ved kongelig Udnævnelse ansat som Overlærer for Nordby samlede Skolevæsen.

Anders Ditlev Thyssen er født den 11. Juli 1849 i Nordby som Søn af Møllejer H. P. Thyssen. Paa mødrene Side er han af Præsteslægterne Pontoppidan og Bang (se Side 64 f.). Efter bestaaet Lærereksamen fra Jelling Seminarium blev han i 1868 Lærer ved den da af Mantzius nys oprettede Kostskole i Birke-rød. I 1871 oprettede han Lyngby private Realskole.

Overlærer Thyssen var en varmhjertet dansk Mand med Sans for de bærende Kræfter i vort Folk; han har gjort sit Navn landskendt i vor Skoleverden. Ved Siden af sin Skolevirksom-hed har han paa forskellig Maade taget Del i det offentlige Liv. I en Aarrække var han Medlem af Bestyrelsen for Danmarks Realskoleforening; han var Medstifter og fleraarigt Bestyrelses-medlem af en Landboforening paa Fanø, der har haft banebry-dende Betydning for Landvæsenets Betydning og Udvikling paa Øen; han har været Medlem af Menighedsraadet og siden Re-ligionslærerforeningens Stiftelse Medlem af dennes Bestyrelse. Endelig kan det nævnes, at Thyssen gennem Afhandlinger og Artikler i Blade og Tidsskrifter flittig har taget Del i Forhandlin-ger om Spørgsmaal af pædagogisk og aandelig Art i vort Folk.

Borgerskolen i Nordby.

Ikke mindst for det frie Skolesyn har han været en djærv og vedholdende Forkæmper.

I mange Aar redigerede han „Fanø Ugeblad“.

I 1899 udnævntes han til Ridder af Dannebrog. Da han tog sin Afsked fra Realskolen, flyttede han tilbage til Lyngby, hvor han døde 18. September 1933.

Han efterfulgtes i Embedet af *Holger Poulsen*. Han var født i Nørup 20. November 1841 og kom til Nordby Skolevæsen 1864, kun godt 22 Aar gammel, lige fra Seminariet i Jellinge. Det varede ikke længe, inden denne højtbegavede og virkelystne unge Mand kom til at deltage i saa at sige alle Foretagender af offentlig og privat Art i Sognet. Han begyndte med at være Sekretær i Sogneraadet, blev siden Medlem og Formand. Han var i mange Aar Forligsmægler. Nogle af de Foretagender, der stod hans Hjerter nærmest, var Bombebøssen, Industriforeningen, Understøttelsesforeningen og Sygeplejeforeningen. Alle ofrede han en betydelig Del af sin Fritid.

Men hans største Gerning faldt inden for Skolens Mure; her opnaede han at faa undervist 2 Slægtled og fik begyndt med det tredie.

Da han den 21. Juni 1889 fejrede sit 25 Aars Jubilæum ved Nordby Skolevæsen, fik han overrakt en sølvbeslaet Merskumspibe med Indskrift: *Fra Beboere i Nordby 1864—89*. Piben var dernæst fyldt med Guld Tikronestykker og Tikronesedler.

Fra Skolens Elever fik han: 6 Sølvspiseskeer og 12 Sølvkaffeskeer.

Han tog sin Afsked 1912 og døde 1918. Han var Ridder af Dannebrog. Gamle Elever rejste ham et Mindesmærke paa Nordby nordre Kirkegaard. Det afsløredes 15. Juni 1919.

Paa Stenen er indhugget:

Holger Poulsen
R. af Dbg.
1841 — 1918
Rejst af Elever

Overlærer
A. D. Thyssen
R. af Dbg.

Overlærer
Holger Poulsen
R. af Dbg.

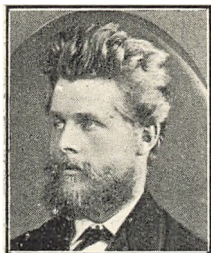

Overlærer, cand. mag.
L. J. Smidt

Efter at *Poulsen* i 1912 havde taget sin Afsked, ansattes som Overlærer cand. mag. *L. J. Smidt*, født 6. April 1871 i Østerlinnet i Sønderjylland. Er senere ansat som Overlærer for det samlede Skolevæsen i den sammenbyggede Del af Nordby.

Siden 1908 er Realskolen Mellem- og Realskole, og Lærerkrafterne virker ved baade denne og Borgerskolen.

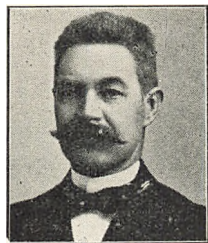
Af Lærere og Lærerinder, der er og har været ansat ved Skolevæsenet i Odden, Nordby Sogn, kan anføres foruden tidligere nævnte:

N. H. Bossen
Født i Skast i Sønderjylland
1858, ansat 1882, død i Varde

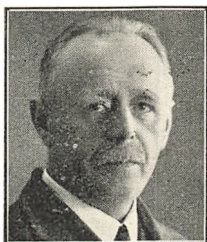
H. P. H. Novrup*)
Født i Jerne 1861,
i Nordby 1882–86,
pens. som Førstelærer og
Kirkesanger i Alslev 1927

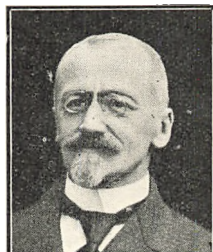
N. M. Carlsen
Født i Skjærbæk 30. Juni 1872,
ansat 1893, Viceinspektør
ved Borgerskolen

L. V. Raahauge
Født 29. Maj 1874 i Nakskov,
ansat 1898

E. K. Høgdal
Født i Saxild ved Odder
1. Decbr. 1874, ansat 1899

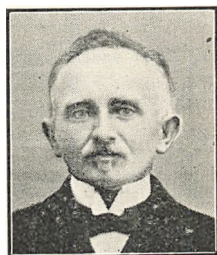
L. Jørgensen
Født 10. Marts 1865 i Kbh.,
ansat 1908, Afsked 1934

Frk. Grimlund
Født 22. Oktb. 1873 i Hoven,
ansat 1900

Chr. Sneum
Født 28. Avg. 1885 i Sneum,
ansat 1915
Redaktør af Fane Ugeblad

K. Jensen
Født 27. Juni 1885 i Estvad,
ansat 1919, Organist

*) Slægt i: *H. P. H. Novrup: En Slægts Historie.* Varde 1929.

Frk. *Karen Brinck*
Født 11. Sept. 1890 i Nordby,
ansat 1915

M. Mølby
Forflyttet 1933 til Vorup
ved Randers

N. Birkelund
Født 4. Januar 1890 i
Skannerup, ansat 1920

Endvidere kan nævnes:

Thomas Hansen, Dbmd., død 11. Marts 1881, 89 Aar. Tog sin Afsked 1869 efter at have været Lærer i 62 Aar. Se 1. B. Side 127.

N. C. Christensen, død 1887 som Pensionist. Hans Enke Ane Margrethe C. døde 1927 i Esbjerg, 85 Aar.

N. C. Langvad, ansat 1869, blev senere Lærer og Overlærer i Esbjerg.

Frk. *K. B. Schlichtkrull*, tog sin Afsked 1880.

Frk. *Johanne Helms*, født i Varde 1845, ansat 1886, Afsked 1911, død 1. Maj 1911.

Niels Jensen, forflyttet 1880 til Lærer og Kirkesanger i Ulstrup ved Viborg Stift.

Frk. *Mathilde Helms*, ansat 1880, siden gift med Møller D. Thyssen.

Frk. *Marie Christensen*, født 12. December 1860 i Hoven Sogn, ansat 1883, forflyttet 1888 til Lyngsaa ved Sæby, Medlem af Landstinget 1918—32, af Rigsretten og Overværgeraadet. Lever i Kjøbenhavn.

Martin Carl Rasmussen, født 1880 i Tulstrup, ansat 1907, forflyttet 1911 til Holbæk, cand. theol. 1916, død som Sognepræst i Helnæs 1929.

J. Heibøll, født 1879 i Ølgod, ansat 1909, forflyttet 1915 til Hesselho.

Frk. *B. Poulsen*, født 29. September 1886, ansat 1909, forflyttet 1915 til Kjøbenhavn.

P. P. Nedergaard, ansat 1915, forflyttet til Nørre-Sundby.

II. Sønderho.

Af Degne i Sønderho kendes *Niels Jepsen*. Han døde 1716. Han efterfulgtes af *Niels Nielsen*, maaske hans Søn, han omtales som Degn 1709—54 og døde 14. November 1754, 75½ Aar; om ham hedder det i 1753, da han skulde sættes i Formueskat: „Degnen er fattig og lever af Fiskeri; thi han faar intet af Sognet uden nogle faa uvisse Akcidentser.“ Derefter nævnes *Jep Nielsen* 1754, og fra 1759 til 1779 er Skoleholderen *Mads Hansen Jessen* Degn. Om hans Indtægter hedder det i *liber daticus*:

„Degnens Indkomster er smaa og faa; af visse har han ingen. Ingen Tillæg af nogen Ting af hvad Varer nævnes kan, men Indkomsterne bestaar alene i Højtidsoffre, og hvad der ellers falder i Kirken af Offer ved Kirkegangskone, ved Barne- daab og Bryllup, hvilket sidste er det bedste for ham, naar deraf forefalder noget. Hele Degnekaldet kan derfor ikke ansættes højere end 50 Rigsdaler, naar det betragtes for sig uden for Skoleholderiet, saaledes som det i nogle Aar har været og nu er. Degnen betaler foruden sin personelle Maanedsskat 18 Skill. til Ribe Kathedralskole aarlig 4 „ til Familie Skat aarlig 8 „ til Feldtskjæreløn til Chirugen i Varde 8 „

Efter *Mads Hansen Jessen* bliver *Lars Chr. Foss* under 10. December 1779, da Degneembedet skilles fra Skolen, af Biskop Tønne Bloch kaldet til Sognedegn. Han var Søn af Sognepræsten i Sønderho Jens L. Foss. „Han har ingen visse Indtægter; hans meste Løn er kun faldende Offer, der herefter kan beløbe sig til 80 Rdl. rede Sølv“ (i 1814). *Lars Chr. Foss* døde 10. August 1820, 76 Aar. Derefter nedlagdes det gamle Degneembede, og der oprettedes et Kirkesanger- og Skolelærerembede.

Om Begyndelsen til Skolevæsenet i Sønderho haves en Del Oplysninger. I 1635 nævnes en *Bertel Skolemester*; han bliver ægteviet i Sønderho Kirke 2. Paaskedag nævnte Aar til Christensdatter; men der kendes ellers intet til ham. Pastor Chr. Engelstoft holdt til Undervisning for sine Børn i Aarene omkring 1705—15 en Skolemester *Gregers Laugesen*. Det vides, at han ogsaa gav lidt Undervisning til enkelte Beboeres Børn i Læsning, Regning og Skrivning. Og et Par Aar før der i 1739 udgik Forordning om et ordnet Skolevæsen paa Landet, havde Sønderho Beboere oprettet en Skole og vedtaget en saaledes Fundats derfor:

„1737 var Præsten, Birkefogden og udvalgte Mænd af Menigheden samlede i Sønderho. Da først blev afhandlet, at al Ungdommen, Drengene og Piger, fra 5 indtil 10 Aar gamle inkl., skulde aarlig og daglig holdes i Skole undtagen fra Fiskeriets Begyndelse i Foraaret og til St. Hansdag, saa og fra Mikkelsdag indtil Efterhøstfiskeriets Ende. Hvad den Tid angaar, som er fra St. Hans til Mikkelsdag, som kaldes mellem Markederne (i Ribe) skulde og Forældrene være tilfornbunde at holde deres Børn i Skole daglig i fornævnte Aaringer, saa mange som er hjemme hos dem. Dersom nogen forsommer sin Skolegang, medmindre Sygdom det maatte forhindre, hvortil Forældrene bør at bære god Indseende, bør disse for hvert Barn om Formiddagen og ligeledes om Eftermiddagen betale til Mulkt hver Gang 4 Skill. Danske. Hermed er det og at agte, at Forældrene holder de andre deres Sønner og Døtre, som er over 10 Aar, til Skole paa Fiskeriets Ende om Høstdagene indtil Fiskeriets Begyndelse om Foraaret, ej agtende den liden Nytte, de kunde have af dem hjemme i Huset.“*)

Og da Biskopperne i 1738 blev paalagt at indberette, hvor og hvorledes Skolerne paa Landet burde indrettes, kunde Biskoppen i Ribe (3. Juni) opgive, at „Sønderho har 2 Skoler, hvoraf Degnen holder den ene og *Mads Hansen Jessen* den anden imod en Skoleløn af 2 Skill. ugentlig for dem, som lærer at læse, og 3 Skill. for dem, som regner og skriver, hvorved det formenes at kunne forblive.“

I 1758 søger *Mads Hansen Jessen* om at faa en Medhjælper, ved Navn Hans Pedersen, da Børneantallet var steget; dette bevilges ham under 8. Januar 1759, „naar Hans Pedersen i samme sin Tjeneste sig saaledes forholder, at han fra sin Sognepræst kan skaffe godt Skudsmaal, naar forlanges, om Bevaagenhed i sit Embede samt Troskab baade i sit Levned og Tjeneste, og at Degnen selv forretter Katekationen i Kirken...“ Siden faar han en Medhjælper ved Navn Michel Nielsen. Biskop Brorson, der i 1762 holdt Visitats i Sønderho, skriver i sin Visitatsbog, at „Degnen *Mads Hansen Jessen* holder Skole for den hele Menigheds Børn upaaklageligt og holder en Medhjælper Michel Nielsen, som intet blev klaget over.“

Mads Hansen Jessen var endnu i 1790 Skoleholder — altsaa i over 52 Aar. Om Embedet hedder det da i *liber daticus*:

„Skoleholderens Løn kan beløbe aarlig til en 30 a 33 Rdl. i højeste, der vel tilforn, da Skole- og Degneembedet vare combinede, kunde føde en Mand med liden Familie, men nu de er

*) Ugeskrift for Skolen. 1878. Side 123.

adskilt og ikkun af liden Importance hver for sig, øjensynlig aldeles ikke kan.

Skolebørns aarlige ongefærlige Antal kan om Vinteren være 80—90 til 100 Børn, men om Sommeren kun 40 til 50 af de mindste Børn, da de større er i Farten og i Arbejde.

Der holdes Skole hele Aaret igennem, nogle faa Uger undtagen, i Jule-Tid og i Slette-Tiden, da enhver har meget med sit Hø at bestille.

Tilforn, da Skoleholderen her var tillige Degn, kaldtes han af Biskoppen, men nu som Skoleholder alene, af Sognet med Sognepræstens Forslag og Samtykke.“

Mads Nielsen Kromann bliver nu Skoleholder med *Jens Mathiasen Kromann* som Medhjælper, og er det indtil 1814, da den nye Skoleordning indføres. Han døde 29. December 1818, 62 Aar.

Ifølge den nye Skoleordning skulde der paa en kort Tid uddannes en Del Skolelærere; dette blev overdraget adskillige Præster at besørge, blandt disse Pastor J. P. Købke i Egtved ved Kolding. Hos denne Mand fik forhenværende Skibsfører af Sønderho *Niels Peder Jessen*, der da var over 40 Aar, Undervisning i nogen Tid; og efter at have bestaaet en Eksamen hos Biskoppen i Ribe den 5. December 1814, blev han ansat som Lærer ved Sønderho Skole; og da Degnen *Lars Chr. Foss* døde, blev han tillige fra 9. September 1820 Kirkesanger, i hvilke Stillinger han forblev til sin Død 18. Januar 1831, 61 Aar.

Hans Løn var 4 Rigsbank Mark for hvert Barn foruden Ofser, der beløber sig til omtrent 50 Rdl. aarligt indtil 1818, da hans Løn fastsættes til 150 Rdl. mod at han holder en Medhjælper om Vinteren, da alle Drengene, der fra deres 9. eller 10. Aar om Sommeren er ude at sejle, kan behøve Undervisning hver Dag i Vinterhalvaaret. Beboerne klager ellers over, at det falder dem haardt at udrede Betalingen, „da det er noksom bekendt, at dette Sogn fremfor noget andet har lidt under sidste Krig. Over 40 Skibe af de største faldt i Fjendehaand. Havde en og anden sit Skib assureret, blev Assurancen saa sent udbetalt, at Pengene var falden dybt i Værdi, og Tabene føles haardt endnu.“

Ved Sønderho Sognekalds Vakance i 1818 blev det paalagt den tilkommende Sognepræst ved Resol. af 19. September s. A.

tillige at være Førstelærer ved Skolen, saaledes at han skulde undervise øverste Klasse 3 Gange daglig.

Forslaget var understøttet med følgende Grunde:

1. Til Skolen hører 150 a 200 Børn, hvis Undervisning nødvendig udfordrer 2 Lærere. Naar Præsten blev Skolens Lærer, vilde Sognet spare en betydelig Udgift.

2. Sognepræsten for Sønderho Menighed har ikke, som andre Landsbypræster, nogen Beskæftigelse med sin Gaards Agerbrug. Den Jord, der ligger til Sønderho Præstegaard, er ej mere, end at han derpå kan holde en Ko og nogle Faar. Han bor ved Siden af Kirken og Skolen, er som Øboer isoleret fra Fastlandet, og de præstelige Forretninger i Sognet kunne ikke medtage hans hele Tid.“

Siden den Tid og indtil 1863 gav Sognepræsterne nogle Timers Undervisning ugentlig i Skolen.

I 1822 befaledes, at Gymnastik skulde indføres som Undervisningsfag i Skolerne; dette mente Skolekommissionen i Sønderho ikke var nødvendigt for dette Sogns Vedkommende, hvilket Pastor Fanø meddeler Biskoppen ved Brev af 2. Marts 1822 med følgende Motiveringer:

„Foruden det at ingen af Skolens nuværende Lærere her kan give Undervisning i Gymnastik, haves der end ikke ved Skolen en Plads til denne Øvelse (Skolen laa paa Kirkegaarden); desuden bliver ethvert Drengbarn fra det 8. eller 9. Aar saa øvet og vænnet til at gaa til Vejs samt at svømme, at denne Undervisning her paa Stedet synes unødvendig, da Børnene alt har opnaaet og opnaar daglig under Forældres og Foresattes Vejledning den Færdighed i de gymnastiske Øvelser, der ligger dens Bestemmelse som vordende Sømænd nærmest.“

Efter *N. P. Jessens* Død ansattes som Lærer og Kirkesanger *Jørgen Peter Hagensen Tingberg*, der er født i Ribe 1810 som Søn af Snedker *Jonas Tingberg*. Han var først ansat som Kon­torist paa Bispekontoret i Ribe, men blev samtidig privat undervist og tog Lærereksamen som Privatist paa *Lyngby Seminarium* med Karakteren: meget duelig. Han virkede i Sønderho i 17 Aar til 24. Januar 1848, da han blev forflyttet til Nysogn paa *Holmsland*, hvorfra han siden kom til *Nordby*, se dér. Hans Hustru *Bodil Kjerstine Wodder* var Datter af *Brændevinsbrænder S. M. Wodder* i Ribe.

I 1832 den 28. Juni besøgte Kong Frederik VI Skolen og gennemgik med Børnene Undervisning i Religion og Læsning.

En Bolig for Førstelæreren blev købt i 1833 for 160 Rdl.; med Reparationer kom den paa 284 Rdl.

I Skolekommissionens Protokol for samme Aar oplyses, at der ingen Jorder er til Embedet og vanskeligt vil kunne skaffes, „da de faa Jorder her paa Øen, som er brugelige til Dyrkning, er i meget høje Priser, skønt de ofte ikke lønner den paa dem anvendte Umage og Bekostning.“

Der er ca. 200 Familier i Sognet med over 200 skolepligtige Børn.

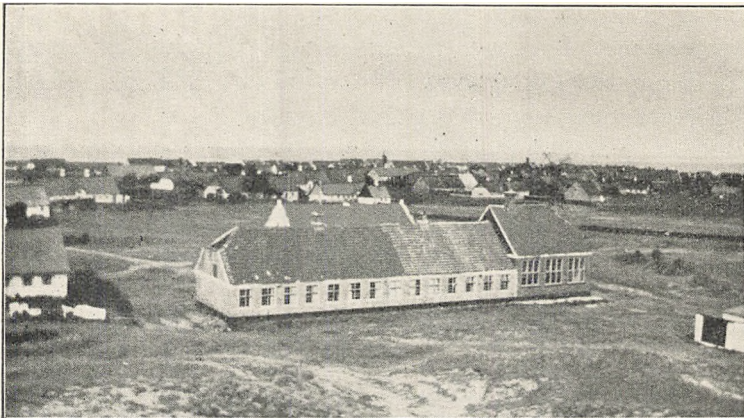
Til Skolestuens Opvarmning medgaar aarlig ca. 6 Læs Klyse, 1 Læs Lyng og 1 Læs Tørv. Sognekassen ejer intet og har hidtil efter en gammel Vedtægt kun ydet Skolevæsenet 5 Rdl. aarlig til Brændsel.

Skolekommissionen foreslog det heldige i, „at de ældre Børn kunde modtage Undervisning 3 Gange ugentlig a 2 Timer i Præstens Hjem i Religion og Forstandsøvelse i et helt Aar før deres Konfirmationsforberedelse af den Grund, at Drengene i øverste Klasse i Almindelighed er i Søfarten om Sommeren fra deres 10. Aar og ofte først kommer hjem igen til eller om Vinteren og derfor som oftest trænger til al den Undervisning, de kunne erholde for at blive nogenlunde ferme Konfirmander. Under tiden sker det ogsaa, en og anden Dreng først kommer hjem til Julen og derfor ikke kan blive konfirmeret paafølgende 1. Søndag i Marts*) af Mangel paa Tid til Forberedelse.

De ældre Piger er næsten ligesaa nødvendige om Sommeren for Moderen, som Drengene for Faderen, hvilket hidrører fra, at Jorden mest dyrkes af Kvindekønnet. Naar Manden er borte paa sine Sørejser, maa Konen i Marken at grave Agrene eller paa Stranden at grave Orm til Fiskeri eller i Engene at bjerge Hø eller paa Agerjorden at afskære Sæden, ja endog til Fastlandet at skaffe Ildebrændsel, Foder og Fødevarer til Vinterforbrug.“

I Sommeren 1833 paabegyndtes Undervisning i Svømning, og der indkøbtes Svømmebælter, 2 Gafler, Reb, Spænder og Ringe til Svømmeredskaber for ialt 3 Rdl. 4 Mk. 5 Sk., og det

*) Senere blev Konfirmationen paa Fanø af Hensyn til Skibsfartens Begyndelse om Foraaret henlagt til den 1. Søndag i Februar, hvilken Ordning holdt sig, saalænge Sejlskibsfarten var af Betydning for Øens Dreng.

Sønderho Skole, opført 1856.

bestemtes, at Børnene om Vinteren skulde deltage i Sangtjenesten i Kirken.

Præsten giver Undervisning Sommer og Vinter 3 Timer hver Dag i Religion og Forstandsøvelse i det vestre Fag af den øverste Klasses Skolestue, som aflukkes ved et Skillerum af Lærred.

1835 16. Oktober antages *Christian Kjeldsen Mortensen* til Vinterlærer for kommende Vinter fra 1. November til 1. Maj med en Løn af 28 Rdl. Sølv Kurant samt Kost og Logi. Han var Seminarist, men paa Grund af Sygdom tog han ikke Eksamen i September. Ellers skulde han have haft 2 Rdl. mere. Kost og Logi skulde han have hos Skolepatronen Søren Jessen Sonnichsen for 5 Mark Kur. ugentlig.

Om Biskop Tage Müllers Visitats i 1836 hedder det:

„Aar 1836 den 25. April visiterede jeg i Sønderho Skole. Jeg fandt Indenadslæsningen i øverste Klasse god og ordentlig. Børnene er paa en fornuftig Maade vejledet i Kristendomskundskab. En Del Børn heri havde ogsaa gjort god Fremgang. Nogle vilde gerne skødesløst opramse Lærebogens Stykker. Skriften er behandlet med megen Orden og ret god. I Regning er Børnene i det hele godt øvet og rosværdig Fremgang gjort; endnu maa hermed erindres, at Børnene have mere Nytte af at blive ret faste i Elementerne end foreløbig at rykkes højere op. Lidt geografisk Undervisning er ogsaa given. Saalænge den nederste Klasse paa henvend 100 Børn ej alene har haft en anden Lærer om Vinteren end om Sommeren, men endog hver Vinter

Øverste Klasse i Sønderho Skole 1890. Alle Piger er i Fanødragt.

en forskellig Lærer, er det naturligt, at en saa mangelfuld Indretning har maattet ske uden Fremgang. For det meste læste dog Pøgeklassen ret vel. Klassens Fremgang i Skrivning er ej daarlig, men større Nøjagtighed er at ønske; nogle faa Børn er kommen meget frem i Regneskolen. Forresten er der at erindre, at Undervisningen bør gaa med større Liv, at Udenadslæsningen er forsømt, og at jeg ikke fandt Bihjælperne modne til eller øvede i at iagttage, hvad der paaligger dem.“

I Tidsrummet fra 1834—41 ses Degnens Indtægter at have været gennemsnitlig 290 Rdl. foruden 4 Rdl. for Ringning og 3 Rdl. og 4 Mk. for Kirkens Renholdelse. Endvidere Græsning til 6 Faar og Adgang til Lyng til Brændsel, et Stykke Jord til at dyrke Kartofler paa, $\frac{1}{2}$ Læs Hø af Kirkegaarden, Part i Indtægterne af Stranden, i Fisketiden $\frac{1}{2}$ Hvidling pr. Mand, en Kage af hver Kirkegangskone, de to sidste Indtægter er dog at betragte som frivillige Gaver efter Skik og Brug.

I December Maaned 1836 kasserede Brandvæsenet den i Lærer *Tingbergs* Bolig værende Bilæggerovn som brandfarlig. Dette var paa et meget uheldigt Tidspunkt af Aaret, da der vanskeligt om Vinteren kunde faas en anden hjemført. *Tingberg* tilbød da, for at komme over Vanskeligheden, at der ikke i in-

Sangundervisning i Søndersø Skole. Efter Maleri af Jul. Exner 1895.

deværende Vinter skulde blive fyret i den. Den paafølgende Vinter blev der saa anskaffet en Vindovn, der med Rør og Op-sætning kostede 18 Rdl. 4 Mk.

I 1839 den 23. Avg. var Kommunen forsamlet i Anledning af, at *Tingberg* søger om Lønforhøjelse i Henhold til Plakat af 22. Maj s. A. Kommunen giver ham da følgende Erklæring:

At „Skolelærer, Kirkesanger *Tingberg* saavel ved Dygtighed som Flid i sit Kald tilfredsstillter Menighedens Fordringer i den Grad, at han i den Henseende intet lader tilbage at ønske. Dette Vidnesbyrd kunne vi give ham med fuld Overbevisning. Med lige Sandhed kunne vi bekræfte, at hans huslige Forfatning vistnok af den forholdsvis talrige Familie er af den Beskaffenhed, at den kunde trænge til Forbedring, og ingen ønsker hellere end vi, at Lettelse i hans Kaar maatte vedligeholde den Lyst og Kraft, han behøver for tilbørligt at kunne røgte sin besværlige Gerning, men og hvorvidt derimod Kommunen er i Stand til at taale det store Paalæg, som en Forhøjelse af hans Lønning vilde medføre, kan og tør Kommunen ikke indlade sig paa at erklære saa meget mindre som Sognets Velstand næsten ene beror paa den usikre Søfart, som i de sidst afvigte Aare har taget mere,

I dette Hus var Pogeskolen fra 1883—1901.

end den har givet, hvorfor Kommunen ærbødigst maa overlade dette sidste til den høje Direktions egen gunstige Dom og Bestemmelse.“

Tingberg opnaaede at faa en Forhøjelse af 40 Rdl. aarlig.

Efter *Tingberg* blev *Peder Lauridsen Schmidt*, født i Østerlinnet i Sønderjylland 1809, ansat som Lærer og Kirkesanger fra 18. Marts 1848. Han var i Embedet i 12 Aar, da han fra 12. Februar 1860 paa Grund af Sygdom blev entlediget med Pension og udnævnt til Dannebrogsmænd. Han døde 27. November 1866.

Et Anden-Lærer Embede blev oprettet 1848, da det til Stadhed viste sig vanskeligt at faa en Vinterlærer. Det blev besat med Lærer *Qvalen* med en Løn af 60 Rdl. aarlig og fri Kost og Logi paa Omgang hos Sognets Beboere. Han ansøgte 1851 Sogneforstanderskabet om, at der i hans Klasseværelse maatte anbringes en Vindovn i Stedet for en Bilæggerovn, hvad Forstanderskabet afslog, „da Hedetørv, som anvendes i en Bilæggerovn, ikke kunde anvendes i en Vindovn, og man ogsaa befrygtede, at der skulde afstedkomme Ildsvaade ved Anvendelse af en Vindovn, naar Børnene var alene, forinden Læreren kom, og det heller ikke kunde forudsættes, at Læreren i Timerne kunde have saadant Øje med dem, at dette kunde undgaas.“

Skolehuset.

Hvor Skolen har været holdt fra 1734 til 1752 vides ikke nu. Undervisningen er sikkert sket i Skoleholderens private Hjem. I 1752 opførtes den første Skole ved Kirkens Sydside. Den bestod af 9 Fag, hvoraf de 4 var til Skolestue og 1 Fag til Forstue. I de 4 østerste Fag var der 2 Stuer til Skoleholderen *Mads Hansen Jessen*, der for en Udgift af 27 Rdl. selv havde bekostet Opførelsen af de 4 Fag, som han forbeholdt sig til Beboelse saa længe, han levede; men efter hans Død skulde de tilhøre Sognet og Skolen. Denne Skole stod til 1815, da den blev nedbrudt og en ny blev opført paa samme Sted med 2 Skolestuer, hver paa 4 Fag. Efter at Børneantallet var vokset ret betydeligt, krævedes større Plads, og da en Udvidelse ikke kunde ske paa det Sted, hvor Skolen laa, og Kirkegaarden, hvorpaa den laa, ogsaa havde Brug for mere Plads, blev den nedbrudt, og en hel ny Skole med 3 Klasser blev da opført i den sydlige Udkant af Byen 1856. Det er den samme som endnu benyttes. I 1901 blev der tilbygget en Forskole ved den østre Ende.

Indtil 1856 havde Børnene lært at skrive paa Borde, der var belagt med et tyndt Lag Sand, ved Hjælp af en tynd Pind.

I 1883 oprettedes en Pogeskole med Fru *Anne Jessen* (død 22. September 1918, 74 Aar) som Lærerinde. Denne Skole indrettedes i Fru *Jessens* Hjem, hvor den var til 1901.

Af Lærere og Lærerinder, der har virket ved Sønderho Skole, kan nævnes:

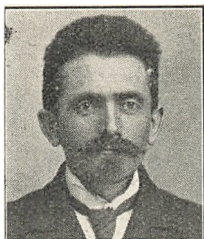
S. P. Sørensen
Førstelærer og Kirkesanger
1860—95
Død 13. Oktbr. 1901 i Varde
som Pensionist, 68 Aar

H. K. Kristensen
Født i S. Nisum 1845.
Andenlærer 1875—1910
Død 19. Septbr. 1911

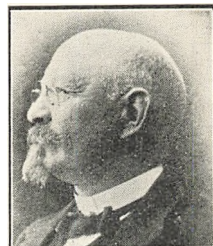
S. Lauritsen
Født 18. April 1845 i Lindrup
Andenlærer 1871—74, forflyttet
til Aarre og derefter 1901—13
Førstelærer og Kirkesanger i
Sønderho.
Død 21. Juni 1929 i Esbjerg
(Se *Slægten Sonnichsen*, S. 33)

H. C. Knude

Født 24. Juli 1888 i Tørring
søndre Skole ved Lemvig.
Førstelærer og Kirkesanger
1913—21. 1. April 1921 forfl.
til Mørke, nu i Udbyover
Skole ved Havndal

Gr. P. Thomsen

Født 16. April 1886 i Nordby
Førstelærer og Kirkesanger,
ansat 1. Oktbr. 1921

Hans J. Hansen

Født 20. Juli 1855 i Janderup
Tredielærer 1877—83. Senere
Journalist. Udg. og Red. af
„Hobro Dgbl.“, Realskolebst.
i Hadsten. Navneforandring
til Thorgils
Død 15. Juli 1919

Anders Møller

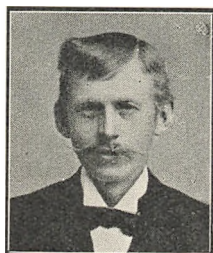
Tredielærer 1885—90
Kom derefter til Sjælland,
afgaaet ved Døden

Hans M. Schøtt

Født 17. Febr. 1893
Andenlærer og Organist 1919
—20, nu i Guldager

H. P. Aare Pedersen

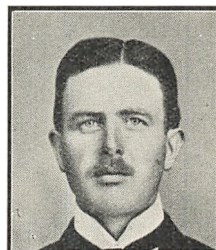
Født 14. Oktbr. 1888
Tredielærer 1913—18,
nu i Esbjerg

H. Nielsen

Født 8. Marts 1872 i Rørup
So, Fyn
Tredielærer 1901—04,
forflyttet 1. Marts 1904
til Maabjerg

P. Dahlgaard

Født 5. Juni 1894
Tredielærer 1917—19, nu i Taps

M. Markussen

Født 21. April 1893 i Naur
Tredielærer 1917—20,
nu Førstelærer i Tirslund

J. P. Bachman Møller
Født 21. Jan. 1897 paa Ny-
holm ved Ebeltoft
Vikar 1920,
nu i Sølyst ved Skanderborg

Fru Anne Jessen
Født 2. Avg. 1841 i Sønderho.
Forskolelærerinde 1883—1914.
Død 22. Sept. 1918
(Se *Slægt Sonnichsen*, Side 14)

Carl Sørgel
Født 1901 i Malmø
Andenlærer og Organist
ansat 1924

Frk. Jacobsine Julie Thomsen
Født 24. Dec. 1889 i Nordby
Forskolelærerinde 1915—18,
nu gift med Overlærer S. Laursen
i Esbjerg

Frk. M. C. Nielsen
Født 4. Oktbr. 1883
Forskolelærerinde, ansat 1924.

Endvidere kan nævnes:

Niels Pedersen, født 13. Februar 1850 i Rynkeby ved Kjersteminde, kaldet til Førstelærer og Kirkesanger 19. November 1894, forflyttet 1901 til Vammen. Lever i Nørre Søby ved Odense som Pensionist.

Christian Sneum, Tredielærer, siden Andenlærer og Organist, 1907—13. Forflyttet til Sjælland, og fra 1915 ansat i Nordby, se dér.

Niels Nielsen Bagge fra 15. Februar 1914—1. September 1916.

Kapt. J. S. Thomsen
Født 26. Decbr. 1879
Skolekommissionens Formand
(Se *Slægt Sonnichsen* S. 19)

PENGEINSTITUTER.

Fanø Spare- og Laanekasse.)*

FANØ Spare- og Laanekasse traadte i Virksomhed 12. April 1869 og begyndte naturligvis ganske i det smaa med nogle faa Tusinde Rigsdaler, som de, der oprettede Kassen, satte ind til at begynde med.

Den første Bestyrelse bestod af:

Købmand T. C. Andersen, Skibsreder P. Ankersen, Sognefoged J. M. Jensen, Birkedommer Kruse, Møller M. J. Mortensen og Gmd. P. H. Mortensen af Nordby og Lloydsagent N. Sonnichsen og Sognefoged P. N. Jensen af Sønderho.

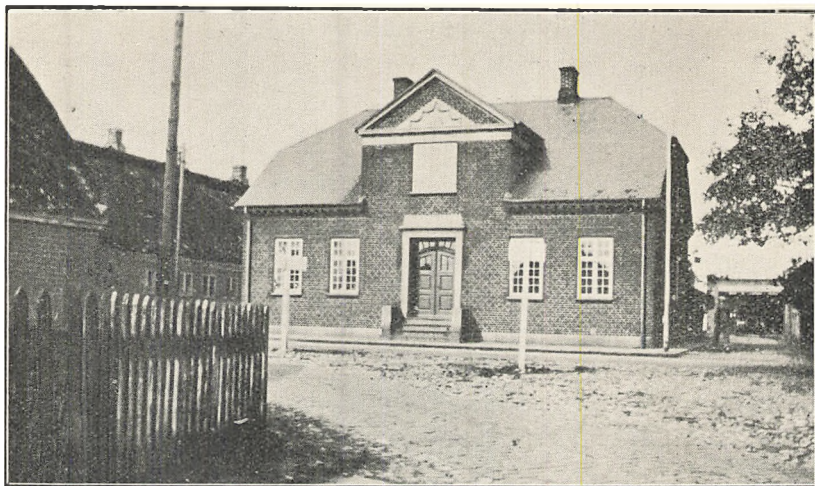
Blandt disse valgtes T. C. Andersen som Kasserer og Birkedommer Kruuse som Regnskabsfører. Sidstnævnte trak sig tilbage i 1870. Kassen havde Kontor i Kassererens Ejendom. Ved Kruuses Fratræden valgtes W. M. W. Ankersen (død 1900) som Regnskabsfører, hvilken Stilling han beklædte indtil 1890, da han af Helbredshensyn trak sig tilbage og afløstes af Skibsreder N. Ankersen (født 1844). Efter T. C. Andersens Død valgtes Købmand C. Godtfredsen (død 1899) i 1887 til Kasserer og Kontoret henflyttedes til hans Ejendom ved Hovedgaden.

Ved Kassens 25 Aars Jubilæum i 1894 bestod Bestyrelsen af:

Købmand N. J. Andersen, Skibsreder N. Ankersen (Bogholder), Købmand C. Godtfredsen (Kasserer), Overlærer N. A. Lauridsen og Skibsreder C. H. Nielsen.

Ved C. Godtfredsens Død i 1899 valgtes Sagfører C. Christensen som Kasserer, hvilken Stilling han beklædte indtil sin Død den 12. Juli 1912. Fra den Dag til 1. Oktober s. A. beklædte Bestyrelsesmedlem, Skibsreder H. A. Mathiasen Kassererposten. Sidstnævnte Dag tiltraadte Sagfører Verner Lassen Posten som Kasserer. Skibsreder N. Ankersen beklædte Pladsen som Bogholder i 25 Aar indtil 1915, hvilket Aar han efter Ønske fratraadte som Bogholder og afløstes af Styrmand Jes Clausen Jessen. Allerede i 1904 var Kassen flyttet til sin ny opførte Ejendom ved Hovedgaden.

*) Efter „Fanø Ugeblad“ for 12. April 1919.

Fano Sparekasse.

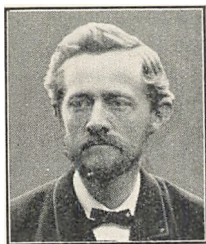
Ved Kassens 50 Aars Jubilæum i 1919 bestod Bestyrelsen af:
 Skibsreder N. Ankersen siden 18. September 1890, Skibsreder H. A. Mathiasen siden 29. April 1901, Sagfører Verner Lassen siden 1. Oktober 1912, Møllejejer J. Mortensen siden 1. Oktober 1913, Styrmand Jes Clausen Jessen siden 1. Januar 1915.

Den nuværende Bestyrelse (1934) bestaar af:

Forhenværende Skibsfører Anton Hansen (Kasserer), Chr. Pedersen (Bogholder), forhenværende Møllejejer Jens Mortensen, forhenværende Styrmand J. Cl. Jessen og forhenværende Skibsfører Niels Jepsen.

Revisorerne er: Forhenværende Skibsfører N. H. Gregersen og Malermester H. C. Andersen.

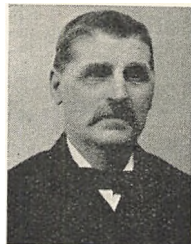
Sparekassens Kasserere:

C. Godfredsen
 Død 25. Maj 1899, 57 Aar

Th. Chr. Andersen
 Død 14. Jan. 1887, 64 Aar

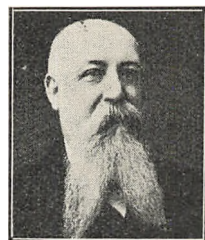
H. A. Mathiasen
 Død 15. Jan. 1926

Chr. Christensen
Død 12. Juli 1912⁵⁴ Aar

R. E. Verner-Lassen
Død 13. Febr. 1926, 53 Aar

C. J. Tingberg
Død 8. Juni 1928, 72 Aar

M. N. Thing
Født 2. Nov. 1878^{*)}

Anton Hansen
Født 31. Okt. 1875
paa Manda

Efter Verner-Lassens Død valgtes C. J. Tingberg, der havde arbejdet paa Kassens Kontor siden 15. Maj 1890 til Kasserer, og efter hans Død valgtes M. N. Thing, ved hvis Bortrejse fra Byen 1934 Anton Hansen tiltraadte.

Sparekasseindskud og Reservefond

pr. 31. Marts 1874	Kr. 414.000	Kr. 4.100
” ” ” 1884	” 1.082.000	” 50.200
” ” ” 1894	” 1.212.000	” 117.700
” ” ” 1904	” 1.364.000	” 165.000
” ” ” 1914	” 1.470.000	” 203.000
” ” ” 1924	” 1.825.000	” 208.000
” ” ” 1934	” 2.092.000	” 352.000

Gaver.

Sparekassen har i de Aar, den har bestaaet, aarligt i veldæ-	
digt og almenntilgigt Øjemed bortgivet adskillige Beløb, nemlig:	
i Tiden 1872—1894	Kr. 12.631,33
i Tiden 1895—1919	” 31.420,10
i Tiden 1920—1934	” 15.005,00

^{*)} Ikke, som der fejlagtig staa Side 290, 9. Sept. 1864.

I dette Beløb er indbefattet et Beløb, stort 3000 Kr., til et Sygehus i Nordby, skænket ved Kassens 25 Aars Jubilæum, 3 Beløb, ialt 5150 Kr., som Kassen under de for Trængende i Nordby og Sønderho værende vanskelige Forhold i Krigsaarene 1917—19 har ydet trængende Beboere i de to Sogne, samt til Enker i Enkekassen 1896—1902 Kr. 1550,00 og til trængende Enker i Enkekassen 1903—1916 Kr. 2150,00.

Kassens Arbejde paa Kontordagene udføres og er i mange Aar udført af Kassereren, et Bestyrelsesmedlem samt Bogholderen, medens den samlede Bestyrelse ved Bestyrelsesmøder, der afholdes en Gang om Ugen, iøvrigt træffer Bestemmelser om Kassens Drift, Udlaan etc.

Sparekassens Revision er besørget af 2 Revisorer, der er valgt af Nordby Sogneraad for 1 Aar ad Gangen. Af de Revisorer, der i længst Tid har fungeret, kan nævnes Skibsfører Las Ankersen (død 1906, 88 Aar), der fungerede over 25 Aar, samt Skibsførerne J. H. Svarrer (død 1914) og S. A. Dam (død 1916), der ogsaa fungerede i en længere Aarrække.

I Anledning af Kassens 50 Aars Jubilæum 1919 har den skænket 2000 Kr. til Sønderho Kommune til Anvendelse efter nærmere Bestemmelse af Sogneraadet dér. (Beløbet blev hovedsagentlig anvendt til Bestridelse af Udgifterne ved Anlæg af en ny Kirkegaard), og et Beløb, 8000 Kr., til et Legat for Trængende i Nordby Kommune.

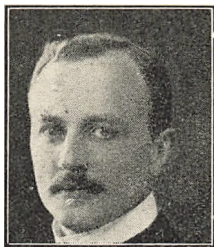
Bankkontorer.

Den danske Landmandsbank og Handelsbanken har i mange Aar haft Kontorer paa Fanø.

Landmandsbankens Kontor i Nordby har været bestyret af Skibsførerne *Carl Chr. Nielsen*, død 15. August 1914, 75 Aar, *P. N. Harreby*, Dbmd., død 1930, 85 Aar, og for Tiden af *L. Arctander*; i Sønderho af Skibsførerne *N. H. Brinch*, død 22. Oktober 1915, 83 Aar, *H. M. Harbye*, *M. J. Mathiasen*, og for Tiden af Skibsførerne *N. Jerne Outzen* og *Jens S. Thomsen*. (Billede Side 538).

Handelsbankens Kontor i Nordby af Boghandler *J. N. Hansen*, død 17. Maj 1925, 80 Aar, og for Tiden af Skibsfører *N. Th. Nielsen*.

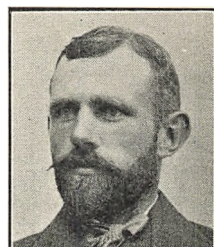
Bankbestyrere.

L. Arctander
Født 5. Jan. 1881
i Walberga, Sverrig

  N. Th. Nielsen
Født 9. Okt. 1870
i Sønderho

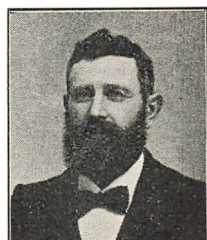
H. M. Harbye
Død 8. Febr. 1932, 67 Aar

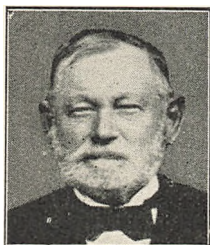
Carl Chr. Nielsen
Død 15. Avg. 1914, 75 Aar

P. N. Harreby
Dbmd. Død 1930, 85 Aar

J. N. Hansen
Død 17. Maj 1925, 80 Aar

N. H. Brinch
Død 22. Okt. 1915, 83 Aar

Math. J. Mathiasen
Født 7. Avg. 1855

N. Jerne Outzen
Født 7. Febr. 1876

INDHOLDSFORTEGNELSE:

	Side
<i>De gamle privilegerede Kroer:</i>	
a. Nordby Kro	6
b. Sønderho Kro	38
<i>Møller og Møllere:</i>	
a. Nordby	53
b. Sønderho	68
<i>Fiskeriet:</i>	
a. Indenskær-fiskeriet	83
b. Havfiskeriet	91
c. Sandtold og Fisketiende	116
d. Fiskehandelen	131
e. Fanø-Fiskere som Hofleverandører	149
f. Overlast fra Blankeneser-Fiskernes Side	152
g. Fiskernes økonomiske Forfatning	167
h. Forulykkede Fiskere	176
j. Fiskeri, Robbefangst og Handel paa Island	181
k. Østersfangst	199
l. Plan om Sildesalteri i 1818	214
<i>Landbruget</i>	217
Gaardejere og typiske Gaarde	221
Faareavl	231
Mandø Hølade	239
Engindvindingsforsøg	243
Landbrugets Bierhverv	247
Manglen paa Ildebrændsel	250
Grønningen	253
Matrikuleringen	256
Fanø Landboforening	258
<i>Haandværket</i>	263
Ravdrejere	276
Spillemand	278
Bogtrykkeri	283
Fanø Haandværker- og Industriforening	286
<i>Skibsbyggeriet</i>	295
<i>Handel og Industri</i>	367
Købmænd i Nordby	381
Købmænd i Sønderho	392
Salt og Saltværker	393
Kalkbrænderi	399
Sæbesyderi	399
<i>Jagt og Fuglefangst:</i>	
Sælhundefangst	401
Fuglekøjerne	402
Fangemestre	414
<i>Kirkerne paa Fanø:</i>	
a. Nordby	419
b. Sønderho	467
Præstegaarden i Nordby	456
Kirkeværger i Nordby	456
Præsterne i Nordby efter Reformationen	458
Kirkeværger i Sønderho	489
Præster i Sønderho efter Reformationen	491
<i>Skolevæsenet</i>	501
I. Nordby	502
Skolen i Rindby	515
Realskolen	517
II. Sønderho	527
<i>Pengeinstituter</i>	539